

POČÁTKOVE Z E M È P I S U

pro první třídu
nižších gymnasií a realních škol.

Podle J. Bellingera.

Druhé vydání.

V Praze, 1862.
Nákladem kněhkupce Bedřicha Tempského.

Přehled obsahu.

Část první.

Některé průpravné vědomosti o světě.

Hlava I.	O tělesech nebeských vůbec	1
Hlava II.	O některých tělesech nebeských zvlášť	3
	a) o slunci	3
	b) o luně	3
	c) o zemi	4

Část druhá.

Obeecné průpravné vědomosti ze zeměpisu.

Hlava I.	Co jest zeměpis.	8
Hlava II.	Obeecné vědomosti ze zeměpisu systekého	9
	A. O vzduchu	9
	B. O vodě	10
	C. O zemi suché	10
Hlava III.	Styky suché země a vody.	

Část třetí.

Suchá země i moře a díly jejich.

Hlava I.	Suchá země a moře podle svého rozdělení po poloukulech	19
Hlava II.	Rozdělení suché země a moře	19
Hlava III.	Podoba a rozdělení dílů světa	15
	a) Východní poloukule	
	I. Evropa	15
	II. Asie	17
	III. Afrika	18
	IV. Austrálie	20
	b) Západní poloukule	
	V. Amerika	20
Hlava IV.	hlavní moře a části jejich	22
Hlava V.	Ostrovy v hlavních mořích	25
Hlava VI.	Nejznamenitější úžiny morské a převlaky	30

Část čtvrtá.

	Str.
Hlava I. Úvodní pojmy	32
A. O vodstvu	32
B. O suché zemi	84
Hlava II. Prostorné rozdělení vod, hor, vysočin a nížin	86
A. Tvarov povrchu pevniny vůbec	86
B. Povrch jednotlivých dílů světa	87
I. Evropa	87
II. Asie	45
III. Afrika	51
IV. Amerika	53
V. Austrálie	56
Hlava III. Hlavní řeky, jezera a vrchy	58

Část pátá.

Rozdělení tvorstva.

Hlava I. O zvířatech a rostlinách	61
Hlava II. O člověku	64

Část šestá.

Zeměpis politický.

Hlava I. Úvodní pojmy	65
Hlava II. Evropa	68
Hlava III. Ostatní díly světa	79

Přídavek.

Čtení jmen, pokud v knize samé vyloženo není	84
--	----

0 p r a V y.

Na str. 25 k ostrovům sev. ledového moře a) po ř. 9 z d. přidej: 3. Lofody na severozápadním pobřeží norském. (Na str. 26 co č. 8 je význam). — Str. 26, ř. 9 z d. čl: Gotland. — Str. 38, ř. 9 z d. čl: Memel. — Str. 42, ř. 18 z d. čl: Finsteraarhorn. — Str. 51, ř. 6 z d. čl: Kongo (Zaire); ř. 18 a 14 z d. čl: Takazze a Athára. — Str. 58, ř. 7 z d. čl: Maracanáho. — Str. 54, ř. 16 z d. čl: Toconlin. — Str. 57, ř. 10 z d. čl: Koščiuško.

Část první.

Některé průpravné vědomosti o světě.

Hlava I.

O tělesech nebeských vůbec.

§. 1.

Veliká tělesa, ježto se v nejmírném prostoře světa nachází, slovou tělesa nebeská neb světová (Weltkörper) čili hvězdy. Z nich složen jest vesmír. Dělí pak se na 1. stálice (Sternsterne), kteréž i slunce slovou. Stálicemi nazývají se proto, že místa svého, aspoň znatedlně, nemění; sluncem proto, že mají své vlastní světlo. 2. planety (oběžnice, Wandelsterne), kteréž samy o sobe se otáčejíce, zároveň okolo stálic obhají a od nich světla svého nabývají.

Planety opět se rozlišují na
a) planety hlavní (Hauptplaneten), kteréž se pohybují bezposředně okolo stálic, a
b) planety vedlejší (Nebenplaneten), kteréž, ločice se okolo planet hlavních, s nimi spolu okolo stálic kolují. Slovou léž soupuťnice, druzice, luny (Trabanten, Sattelliten).

3. Komety (vlasatice, Kometen) pohybují se okolo stálic drahami zdánlivě nepravidelnými; mívají ohýčejně světlý ohon.

K stálicem náleží naše slunce, k hlavním planetám naše země, a k vedlejším luna č. měsíc.

§. 2.

Vice hvězd spolu skupených nazývá se souhvězdí (Sternbild). Z nesčíslného množství souhvězdí jmenována buďtež jen taťo: 1.) skopec, 2.) býk, 3.) bliženci, 4.) rak, 5.) lev, 6.) panna, 7.) váhy, 8.) štír, 9.) střelec, 10.) kozorožec, 11.) vodnář, 12.) ryby. Dvanáctero těchto souhvězdí známo jest pode jménem zvěrokruhu čili zodiaku (Tierkreis). Kruhem, jež tvoří na nebi, zdá se, jakoby probíhalo slunce. Mimo to připomenouti sluší souhvězdi velikého a malého medvěda č. vozu.

§. 3.

Každá stálice spolu s hlavními a vedlejšími planetami, ježto se okolo ní oláčeji, čini soustavu planetovou čili slunečnou (Planeten-, Sonnensystem).

Nám důležita jest jen ta soustava, ku které náleží naše země. Všaktě nám ona také povědomá jest. Sestává pak ze slunce, z 73 planet hlavních (8 větších a 65 drobných) a z 23 vedlejších.

Hlavní planety slunci nejbližší jsou: dobrý pan (merkur), krasopaní (venus), země a smrtonoš (mars). Od slunce nejdále kolují: kralomoc (jupiter) se 4 lunami, hladovet (saturn) s 8 lunami, nebešanka (uranus) s 8 lunami a neptun s 2 lunami.

Mezi nejbližšími a nejdalšími koluje množství planet drobných (planetoid). Člyry z nich (vesta, juno, ceres, pallas) již na začátku tohoto století byly známy; ostatní teprv od I. 1845 objeveny jsou.

Cas oběhový (Umlaufzeit) jednotlivých planet jest rozdílný. Dobropan obejde okolo slunce za 88 dní, krasopaní za 224 dny, země za 1 rok 5 hodin 48 minut 48 sekund, smrtonoš za 1 rok 322 dní, kralomoc za 12 let, hladovet za 29 let, nebešanka za 83 let a neptun za 227 let.

Obíhání všech těchto planet okolo slunce děje se podle určitých zákonův.

Hlava II.

O některých tělesech nebeských zvláště.

a) O slunci.

§. 4.

Slunce se nám ukazuje jakožto veliké, okrouhlé, svítící těleso. O vlastní jeho povaze posud nic určitého povědomo není. Na zemi naši působi tím, že jí dává světlo a teplo.

Slunce nachází se prostřed naši slunečné soustavy, a není znamenati, že by se nějak znatně pohybovalo, leč o svou osu.*). Že pak slunce v rozličných dobách denních spalrujeme na rozličných místech, pochází z toho, že země okolo slunce se otáčí a tím polohu svou ke slunci pravidelně mění.

Kraj, kde slunce — zevrub dne 21. března a 21. září — vycházeti se zdlá, slove východ (Osten), kde zapadá, západ (Westen). Postavi-li se člověk obličejem k východu, tedy má v pravo jih (Süd), v levo sever (Nord). V, Z, J, S slovou čtyry kraje světa (Weltgegenden).

Kraj mezi S a V slove severovýchod (Nordosten), mezi J a V jihovýchod (Südosten), mezi S a Z severozápad (Nordwesten), mezi J a V jihozápadem (Südwesten). Týmž poslupem se dáleji rozeznává severo-severo-východ, jihovo-jih-západ a t. d. **)

b) O luně.

§. 5.

Luna otáčí se asi za 28 — zevrub za 27 dní 7 hodin 43 minut — okolo země. Čas tohoto oběhu nazývá se měsíc lunný (Mondmonat). Lunnný rok (Mondenjahr). Jak se děje počítání našich měsícův?

Střední lupina od země vzdálenost obnáší téměř 51.000 mil. Luna, točíc se okolo země, a spolu se zemí okolo slunce, přicházívá tím pravidelně v rozličné polohy naproti zemi. Brzo zajisté osvětlené strany její spatřovati nemůžeme

*) Tak řečené skvrny slunečné (Sonnenflecken) a poloha jejich.

**) Kraje světa křídce se naznačují SV—RD, JV—SD, SZ—WD, JZ—GB, SSV—RND, JJZ—GSD a t. d.

(novoluní, nov, nový měsíc, Neumond), brzo je ji viděti jen čtvrtina, brzo polovice, brzo tři čtvrtiny, brzo konečně ukazuje se nám celá její okrouhlost (čtvrti měsíce, úplněk čili pln, plný měsíc, Vollmond). Světlo přibývající a ubývající. *)

c) O zemi.

§. 6.

Země má podobu kulatou, na spůsob kule; odkudž název zeměkule.

Důkazy, že země kulatá.

1. Sítn, jež země při zatmění měsíce vrhá na lunu, jest okrouhlý.

2. Zemi již mnichokrále na lodích obejeli.

3. Cestujicím od J. k S. anoho naopak mizejí některé hvězdy a jiné se objevují.

4. Přibližujeme-li se k předmětům vysokým, ukazují se nám nejprv nejvyšší, pak prostřední, a posléze nejnižší jich částky; vzdalujeme-li se od nich, ztrácejí se nám od důly vzhůru. Nejlépe jest to pozorovati na moři.

5. Všecka tělesa nebeská ukazují se nám okrouhlá, z čehož zavíráme, že i země jest řaková.

Poznam. Zeměkule, z lepénky nebo z jiné látky nápodobené — nazývá se obyčejně latinským názvem: *globus*.

§. 7.

Kdekoli na povrchu zemském stojíme, vždy se nám objevuje část nebes, ježto se nejjazššimi kraji svými zdají země dotýkat a kruh představují. Kruh tento nazývá se obzor (Horizont). Obzor zdánlivý; obzor pravý.

Kruhovitost obzoru dalším jest důkazem, že země jest kulatá.

*) Luna, když ji světla ubývá, obrácena jest na spůsob latinského *C*; když ji světla přibývá, má podobu latinského *D*. Luna mendax.

Místo na obloze nebeské přímo nad naší hlavou slove zenith (nadhlavník). Naproti němu jest nadir (podnožník).

Přímá čára, prostředkem země v mysli protažená a povrchu zemského oběma koncema se dotýkající, slove průměr země (Erdurchmesser).

Z každého místa povrchu zemského lze si mysliti průměr; jest tedy nesčíslně mnoho průměrů možno. Průměr země má zděli asi 1720 mil.

Průměr země, vedený od severu k jihu, nazývá se osou zemskou (Erdaxe), poněadž se o něj země otáčí. Osa zemská, myslíme-li si ji po obou koncích až k obloze prodlouženou, dá osu světa (Westaxe), o kterouž se celá obloha nebeská otáčeti zdá.

Konce osy zemské slovou póly (točny, Pole). Severní pól, jižní pól; arktický, antarktický pól. Póly světové.

Na obou pólech jest země sploštělá; pročež se osa zemská délkom svou nerovná průměru od V k Z vedenému.

§. 8.

Čára kolem země, v rovné délce od obou pólů vedená, nazývá se rovník (aequator, Äquator), a rozděluje zemi na dvě poloukule (Hemisphären). Severní a jižní poloukule.

Rovník dělí se, jako každá kruhová čára, na 360 stupňů (°), každý stupeň na 60 minut ('), každá minuta na 60 sekund (").

Každý stupeň rovníkový má 15 zeměpisných mil; rovník celý tedy 5400. — Čtvercové milé (□).

Rovníkem poznačuje se též obvod země.

Průměr země, násobi-li se obvodem jejím, dá velikost povrchu zemského: 9,288.000 □ mil.

Kruhové čáry, kteréž se myslí rovnoběžně s rovníkem, nazývají se rovnoběžnice (Parallellinen, Parallelen).

Rovnoběžnice tím jsou užší, čím více se blíží k pólu. Z rovnoběžnic, jichž nesčíslně mnoho může být myšleno, znamenati sluší:

a) dva obratníky (Wendekreise), od rovníka $23\frac{1}{2}^{\circ}$ vzdálené, toliž severní čili obratník raka, a jižní čili obratník kozorože.

b) dva kruhy polární (Polarkreise), $23\frac{1}{2}^{\circ}$ od pólu vzdálené. Severní, jižní, polární kruh.

Kolik stupňů vzdáleny jsou polární kruhy od rovníka, obratníky od pólu, polární kruhy od obratníků?

§. 9.

Kruhová čára, oběma póly prolomená a rovník dvakrát prostříhající, slove poledník č. meridián (Mittagkreis).

Všichni lidé, kteří pod jedním poledníkem žijí, mají zároveň poledne; odtud název.

Od stupně ke stupni na rovníku myslíme si poledník; všech tedy jest 360. Můžeme si jich však myslit bez čísla.

Každým poledníkem rozdělena jest země na poloukuli východní a západní. Ze všech poledníků ten se pokládá za hlavní, kterým pevniny nejméně se rozprostírají, toliž poledník ostrova Ferro. Podle tohoto jest na našich globech země rozdělena na poloukuli východní a západní.

Poznam. Myslíme-li si poloukule v plochu obrácené, povolanou planiglobie. Jaká jest podoba rovnoběžnic a poledníků na planiglobích?

§. 10.

Poloha předmětů na povrchu zemském ustanovuje se podle vzdálenosti jejich od rovníka a od poledníka Fererského čili prvního.

Vzdálenost místa nějakého od rovníka nazývá se zeměpisná šířka. Severní a jižní šířka.

Vzdálenost od prvního poledníka nazývá se zeměpisná délka. Východní, západní délka.

§. 11.

Obyvatelé zeměství, kteří s námi na též rovnoběžní, ale 180 stupňů vzdáli přebývají, slovou naši vedle domoci (perioeci, Nebenwohner); klečí bydlejí na též poledníku, ale o kolikéž stupňů na jih od rovníka, o kolik my od něho bydlíme na sever, nazývají se naši protidomoci (Gegenwohner);

ti pak, kteří byli jí tam, kde se poledník našich vedledomců a rovnoběžnice našich protidomců prostříhují, jsou naši protinožci (antipodae, Gegensäßler). Naši protinožcové jsou tedy vedledomci našich protidomcův, a protidomci našich vedledomcův.

Naši vedleomci, protidomci a protinožci, jak jsou položeni k našemu bydlišti, hledáme-li k rozlišeným poloukulím?

Vyhledejte na globu nebo na mapách vedleomce, protidomce a protinožce jistých místy na př. Prahy, Brna, Říma, Vídni, Londýna, Paříže, Moskvy a t. d.

§. 12.

Pohybování země se děje (podle I. hl. §. 1.):

1. o sebe samu (o svou osu),
2. okolo slunce.

K otočení se o sebe samu potřebuje země 24 hodin čili jednoho dne. Den, noc, jítro (ráno), poledne, večer, půlnoc.

Když na jedné polovici země jest den, touž dobou na druhé jest noc. Ustavičná proměna.

K otočení se okolo slunce potřebuje země 365 dní, 5 hodin, 48 minut, 48 sekund; tedy jednoho roku. Slunečný rok. Přestupný rok.

Pohybování země okolo slunce děje se dráhou podlounhlo-krárou od západu k východu.

Slíední vzdálenost země od slunce jest 120,000,000 mil.

VIDEOTEXT

Část druhá.

Obecné průpravné vědomosti ze zeměpisu.

Hlava I.

Co jest zeměpis.

§. 13.

Zeměpis, čili řeckým slovem geografie, učí nás znáti povahu naší země.

Na zemi rozlišují se tělesa tekutá a pevná. K tekutým náleží vzduch a voda; pevným tělesem jest sama země.

Dále se rozeznávají tělesa organická a neorganická (životná a neživotná).

Organická bud' se pohybuji samovolně anebo jen bezděčně.

Podle toho jest trojí říše přírodní: živočištvo, rostlinstvo a nerostectvo.

K živočištvu podle těla náleží i člověk; duchem svým však vyyšen jest nad veškeren tělesný svět.

§. 14.

Podle tohoto rozšíření předmětů, na povrchu zemském se nacházejících, dělí se zeměpis na

a) fysický a

b) politický.

Jedná-li totiž o povaze povrchu zemského a o tělesech, kterak prostorně na něm jsou rozděleny, jest to zeměpis fysický; pakli popisuje člověka, ve společenství lidském bytujicího, tehdy to jest zeměpis politický.

Mathematickým zeměpisem nazývá se ta nauka, která hřeč zemi jakožto část všechnomíra a poměr její k jiným tělesům nebeským.

Hlava II.

Obecné vědomosti ze zeměpisu fysického.

A. O vzduchu.

§. 15.

Vzduch jest těleso pnutelné tekuté a průhledné, kteréž zemi odevšad obslupuje, tvoříc obor **vzduchový** (Luftkreis).

Část oboru vzduchového, která zemi jest nejbližší, naplněna jest parami, odkudž slove **parokruhem** (athmosphaera, Atmosphäre). **Aether**.

Vzduch, čím zemi bližší, tím jest i těžší. Proto vrstvy jeho zemi blízké lépe bývají zahřívány slunečnými paprsky, nežli ty, kteréž od země jsou vzdálenější a řidší.

Ne všude na zemi zahřívá se vzduch rovnou měrou paprsky slunečnými. Rozličnost stupňů tepla. Podnebí (clima); mathematické čili zeměpisné a fysické.

Největší teplo panuje mezi obralníky; horký zeměpás (heisse Zone).

Mírné teplo (střídání tepla a studena) vládne mezi obralníky a polárními kruhy. Mírný zeměpás (gemäßigte Zone); severní a jižní.

Nejmenší teplo jest mezi polárními kruhy a póly. Studený zeměpás (kalte Zone); severní a jižní.

Kolik stupňů má každý zeměpás?

§. 16.

Poněvadž jednotlivé vrstvy vzduchu nerovnou měrou bývají zahřívány, nastává druhdy v parokruhu, aby se rovnováha obnovila, proudění vzduchu studenějšího (těžšího) k teplejšímu (lehčímu). Ruch v parokruhu tím vznikající slove **vítr**. Větry pravidelné a nepravidelné. Větry **passátové**

(Wassatwinde). Prudké větry slovou vichry, vichřice, bouře, orkány. Když vzduch, jsa všude rovnou měrou zahříly, stojí v rovnováze, tehdy panuje bez větrů (Windstille). Což však málokdy bývá.

B. O vodě.

§. 17.

Voda jest těleso kapalně tekuté a průhledné; jsouc čistá, nemá ani přechuti ani jaké vůně. Nalezá se na zemi:

1. u velikých souvislých spoustách — jako moře, ocean — obslupuje suchou zemi;
2. jako pramen, polok, řeka atd., obstoupena jsouc suchou zemi;
3. ve spůsobě deště, sněhu, hladu (krup), ledu. Sladké, slané atd. vody.

§. 18.

Moře čili ocean naplnuje nejhlubší místa povrchu zemského a čini rovnou plochu, hladinu mořskou (Meeresnivæ spiegel). Morská voda jest slaná a siná (modrově zelená). Ustávěně se pohybuje, což se u hřebů ukazuje pravidelným jí přibýváním a ubýváním. Ubývání čili odstupování slove odliv (Ebbe), přibývání přiliv (Flut). Tryá každé šest hodin.

C. O zemi suché.

§. 19.

Suchá země nazývá se ta část povrchu zemského, která není pokryta vodou.

Rozeznáváme podle pevnoly: zeminy, kameny (skály), kovy. Kraj kamenitý, zemnatý, močálň, suchoparný atd. Suchá země nachází se na tělesce zemském buď u velikých souvislých spoustách anebo v menších po různu kusech,

Suchého většinou jde o vysoké roviny nebo výškové hory, které jsou vysoké až do 2000 m nad mořem. Vysoké hory jsou vysoké až do 3000 m. Nejvyšší hora je Mont Blanc (4808 m). Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 5000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 6000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 7000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 8000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 9000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 10000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 11000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 12000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 13000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 14000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 15000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 16000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 17000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 18000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 19000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 20000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 21000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 22000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 23000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 24000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 25000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 26000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 27000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 28000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 29000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 30000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 31000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 32000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 33000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 34000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 35000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 36000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 37000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 38000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 39000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 40000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 41000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 42000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 43000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 44000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 45000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 46000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 47000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 48000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 49000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 50000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 51000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 52000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 53000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 54000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 55000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 56000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 57000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 58000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 59000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 60000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 61000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 62000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 63000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 64000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 65000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 66000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 67000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 68000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 69000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 70000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 71000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 72000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 73000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 74000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 75000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 76000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 77000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 78000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 79000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 80000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 81000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 82000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 83000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 84000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 85000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 86000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 87000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 88000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 89000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 90000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 91000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 92000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 93000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 94000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 95000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 96000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 97000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 98000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 99000 m. Nejvyšší horské hory jsou vysoké až do 100000 m.

III. Styky suché země a vody.

§. 20.

Suchá země a moře vespolek se dotýkají. Tam, kde se to děje, jest břeh; pobřeží (Ufer, Küste, Gestade).

Odrážení se vln od břehu slove příboj (Brundung).

Jelikož suchá země a voda, stýkajíce se, všelijak se vespolek obslupují a prostupují, povídávají lén rozličné tvary.

§. 21.

Tvary suché země.

Veliké souvislé spousty suché země nazývají se pevniny (Continent, Festland).

Menší její kusy, odevšad vodou obklopené, slovou ostrovy, výspy (Insel).

Vice ostrovů blízko sebe ležících tvoří souostroví (Inselgruppe). Ostrovoradí, pásmo ostrovů (Inselreihe, Inselfette).

Cásti moře, v nichž se nacházejí souostroví, slovou moře ostrovnatá (archipelagus, Inselmeer).

Menší kusy pevniny, ježlo do moře se láhnou a ledy Jen ze tří stran mořem obklopeny jsou, služí polouostrovy (chersonesus, Halbinsel).

Velmi úzké polouostrovy nazývají se ostrožny neb okřídly (Landzungen).

Vyvýšený konec polouostrova anebo jiný vysoký výslupek suché země do moře nazývá se mys neb předhoří, též nos (Cap, Vorgebirge, Nase).

Prouhy suché země, které, velmi úzké jsou, větší kusy pevniny spojují, slovou přeylaky (isthmus, Landenge).

§. 22.

Tvary moře.

Onen díl moře, který daleko od pevniny leží, jmenuje se širé, hluboké moře (offene, hohe See).

Moře ne všudež rovně jest hluboké. Na některých místech vystupuje dno morské až k hladině a spůsobuje mělčiny (Untiefen), bradla čili útesy (Rüppen) a jespy čili zátoně (Wanke).

Části moře, do země vbihající, slovou zálivy (Meerbusen, Golf).

Malé zálivy morské nazývají se choboty čili zátoky (Bucht, Baai, Fjord).

Úzké části moře, dvoji moře vespolek slučujici, slovou úžiny morské, průlivy, sundy (Meerenge, Straße, Canal, Sund).

Které části suché země a moře vespolek se shodují?

Část třetí.

Suchá země i moře a díly jejich.

Hlava I.

Suchá země a moře podle své velikosti a svého rozdělení po poloukulách.

§. 23.

Největší díl povrchu zemského zanímá moře. Moře obnáší 6,780.000, suchá země jen 2,500.000 □ mil (obě okrouhlým číslem).

Porovnáme-li pevniny a moře podle rozličných poloukulí, shledáme:

1. že největší spousty pevnin leží na poloukuli východní. Suchá země na východní poloukuli $2\frac{1}{2}$ -krát jest větší nežli na západní.

2. že pevniny na severní poloukuli mnohem jsou rozsáhlejší nežli na jižní. Složitost k severu, klínovitost k jihu. Pevnin na severní poloukuli je třikrát více než na jižní.

3. že pevniny k severu vespolek sě sbližují, k jihu pak od sebe odstupují.

Hlava II.

Rozdělení suché země a moře.

§. 24.

Jednotlivé hlavní kusy pevnin slovou zemědíly, díly světa (Erde-, Westtheile). Jest jich patero, a sice:

a) na poloukuli východní :

Evropa, Asie, Afrika, Australie (Nový Holland);
b) na poloukuli západní:

Amerika. Mimo to zde leží též část Asie a Australie.

Všecky díly světa odděleny jsou od sebe oceanem; jediné na východní poloukuli souvisí po suchu Asie s Evropou a Afrikou.

Evropa, Asie a Afrika činí tedy vlastně jednu pevninu, Amerika druhou a Nový Holland třetí. Pevnina východní, západní a jihozápadní.

Evropa, Asie a Afrika slovou starý svět, poněvadž v dějinách lidstva nejprv byly známy; Amerika a Australie nazývají se nový svět, poněvadž teprv od r. 1492 objeveny jsou.

Jak jsou jednotlivé díly světa k sobě položeny? Pod kterými zeměpisy se rozkládají? Kterými stupní délky i šířky jsou ohmezeny?

Velikost jednotlivých dílů světa :

Asie	883.000	□ mil
Amerika	688.000	"
Afrika	545.000	"
Evropa	168.000	"
Australie	160.000	"

Ostrovy, asi 120.000 □ mil, všude jsou vpočteny.

§. 25.

Jako se rozlišuje patro hlavních kusů pevniny, tak se také moře dělí na patro velikých dílů.

1. Severní ledové moře obklopuje severní pól a přilehá ke břehům Evropy, Asie a Ameriky. Rozhraním jeho k jižnějším mořím jest polárný kruh severní.

2. Jižní ledové moře na jižním pólu přesahuje jižní polární kruh.

3. Atlantický oceán mezi Evropou, Afrikou (západní) a Amerikou (východní). Na severu sahá k severnímu, na jihu k jižnímu ledovému moři.

4. Veliký, východní čili tichý oceán. Hraničí na sever se severním, na jih s jižním ledovým mořem, na západ s Asii a Australií, na východ s Amerikou.

5. Indické moře, mezuječí na sever s Asijí, na východ s Australií a tichým oceanem, na jih s jižním ledovým mořem a na západ s Afrikou.

Jak leží moře tato jedno ke druhému? Čím jsou od sebe odděleny?

Velikost hlavních moří jest tato:

1. severní (arktické) ledové moře	200.000	□ mil.
2. jižní (antarktické) ledové moře	350.000	"
3. atlantický ocean	1,626.000	"
4. veliký ocean	3,300.000	"
5. indické moře	1,380.000	"

Hlava III.

Podoba a rozdělení dílů světa.

a) Východní poloukule.

I. Evropa.

§. 26.

Evropa jest severozápadní část pevniny na východní poloukuli, i má podobu velikého polouostrova. S Asijí hraničí po suchu zděli 360 mil. Nejrozsáhlejší jest od JZ k SV (750 mil). Přemnophé zářezy, jež moře na severu, západu a jihu do pevniny činí, jsou přičina četných menších i větších polouostrovův. Evropa jest nejelánkovatější všech dílů světa, a má tudiž největší poměrně obvod břehův (4.300 mil).

§. 27.

Znamenitější polouostrovy evropské jsou:

- a) na S. 1. kaninský.
- 2. kolský čili laponský.
- b) na Z. 1. skandinavský, severozápadní to končina Evropy.
- 2. danský.
- 3. bretaňský.

c) na J. 1. hesperský neb pyrenejský, končina Evropy jihozápadní.

2. italský, pod poledníkem skandinavského.

3. illirský, s příslušným poloostrovem Moreou čili Peloponnesem.

4. taurický čili Krim pod poledníkem kolského.

Všecky polouostrovy evropské zaujmají asi 40.000 □ mil.

Jakou polohu májí jeden k druhému? Jaký směr?

Krajní konce Evropy jsou:

1. severní mys (Nordcap), polouostrovu skandinavskému na sever, na jednom ostrově. Nejsevernější konec pevniny jest:

2. mys Nordkynn na pobřeží skandinavském.

3. mys la Rocca, konec nejzápadnější na pobřeží polouostrova pyrenejského.

4. mys sv. Vincencia (Cap St. Vincent), konec západně nejjižnější; tamtéž

5. mys Tarifa, nejjižnější výstupek pol. pyrenejského.

6. mys Malapan na Moree.

Od mysu severního k Malapanu je 522, od mysu sv. Vincencia do končiny Evropy severně nejvýchodnější 750 mil. (§. 26).

§. 28.

Evropa dělí se na tyto země:

a) na Z. 1. Švédsko a Norsko (Skandinavie).

2. Dansko.

3. Nizozemí (Holland a Belgie).

4. Francie.

5. Britanie (ostrovy britanské).

b) na J. 6. Portugaly } Pyren. polouost.

7. Španěly }

8. Italie (Sardinsko, cirkevní stát, Parmá, Modena, Toskana, Obojí Sicilie čili Neapolsko).

9. Turecko.

10. Řecko.

- c) na SV. 11. Rusko, obsahující veškeren severovýchod Evropy.
 d) v prostředu 12. Švýcarsky.
 13. Státy německé.
 14. Prusko.
 15. Rakousko.

Kterak země tyto jedna ke druhé leží? Které z nich mají pobřeží morská a z kterých stran? Jakou mají polohu dle stupňů délkových i šířkových?

III. Asie.

§. 29.

Asie, ležící východně od Evropy, tvoří hlavní postać pevniny východní.

Ze všech dílů světa jsouc největší, má od Z k V 1300, od S k J 1150 mil. Čtvero hlavních moří dotýká se břehův jejich, a dva díly světa po suchu s ni souvisejí. Úzkým mořem oddělena jest od Ameriky a Australie.

Asie méně jest článkovatá než Evropa, proto má i rozvinutí břehů morských poměrně skrovnější (7700 mil).

§. 30.

Jako Evropa, tak má i Asie na jihu tré polouostrovů, ježto však velikostí svou ovšem předčí nad evropské. Jsou pak tyto:

1. Arabie, končina jihozápadní.
2. Přední Indie (Hindostan) a
3. Zadní Indie s přívislým polouostrovem Malakkou.

Kromě těchto jmenovali sluší:

1. Natolii čili Malou Asii na Z, proti polouostrovu illirskému.
2. Koreu na V, pod rovnoběžnicí Natolie.
3. Kamčatku a
4. polouostrov Čukotský, obé na SV.

Všecky polouostrovov asialské zaujmají 155.000 □ mil.

Jakou mají na vzájem polohu? Jaký směr?

Nejkrajnější konce Asie jsou:

1. mys severovýchodní (séverovozločnoj) čili mys Čeljuškin na Sev.
2. mys Romania na Malakce.
3. mys Comorin, v přední Indii.
4. mys Čukočský čili Východní (Østcap).
5. mys Baba v Malé Asii.

§. 31.

Asie rozdělena jest na tyto země:

- a) na S. 1. Sibiř.
- b) na Z. 2. Kavkazsko.
3. Asiatské Turecko.
- c) na V. 4. Čína čili Kytaj (Kalaj).
5. Mandžursko (Tungusie) spolu s Amurskem.
6. Korea.
7. Japonsko (ostrovy).
- d) na J. 8. Arabie.
9. Iran (Persko, Afghánistán, Beludžistan).
10. Hindostan čili přední Indie.
11. Zadní Indie.
- e) v prostředu 12. Tübet.
13. Mongolsko.
14. Turan (Turkestan, Džagataj, velká Bucharie, též svobodné Tatarsko).
15. Turfan (vysoké Tatarsko, vých. Turkestan, malá Bucharie).

Jakou polohu mají země tyto? Kterých se može nedotýkat? a t. d.

III. Afrika.

§. 32.

Afrika odevšad mořem jest obstonpena; jen na SV souvisí převlakou suezskou s Asii. Nejrozlehlejší jest od J k S (1070 mil), a ve směru tomto jí přibývá širokosti. Největší šířka 1020 mil. Jaký je směr tohoto délku světa od 5° sev.? Zvláště paměti hodné jsou směry pobřeží severního, východního a západního.

Břehy africké nepatrн jsou možem protrhány; proto také obvod jejich naproti břehům evropským a asiatským velmi jest skrovny. Afrika jest celek bez článků, nemajíc nikdež polouostrovů značnejších. Délka břehův afrických jest 3500 mil.

§. 33.

Znamenitější mysy africké jsou:

1. mys Bon na pobřeží severním, naproti Itálii.
2. mys zelený (Cap verde) na pobřeží západním.
3. mys jehelný (Agulhas) a mys dobré naděje na Již.
4. mys Guardafuy na V.

§. 34.

Jen pobřežné krajiny Afriky jsou nám známější; o vnitru nemnoho víme.

- a) na severním pobřeží: 1. Berbersko (Fez, Marocco, Alžír, Tunis, Tripolis s Fezzanem).
- 2. Barka.
- 3. Aegypt.
- b) na západním „
- 4. Senegambie.
- 5. Guinéa horní.
- 6. Guinéa dolní (Angola a Benguela).
- c) na jižním „
- d) na východním „
- 7. Kapland (země kapecká).
- 8. Moçambique (Natal, Kafer-sko).
- 9. Zanzibar (země Suahelů).
- 10. Adžan (země Somálů).
- 11. Ha-beš čili Abyssinie.
- 12. Nubie.
- e) vnitř Afriky:
- 13. Sáhara, poušť.
- 14. Sudan čili Nigritie (obecný názey zemí slředoafrických, Sahaře na jih ležících).

IV. Australie.

§. 35.

Australie skládá se z pevniny Nového Hollandu (134.000 □ mil) a přemnoha ostrovův, větším dílem na západní poloukuli ležících (26.000 □ mil). Pevnina australská nejrozlehlejší jest od Z k V (560 mil); od J k S má 420 mil největší šířky. Pobřeží praskrovnu měrou protrháno jest zálivy morskými. Nejznačnejší jest polouostrov Karpentaria na břehu severním.

Vnitro pevniny australské a dílem i pomorské její strany posud málo jsou známy. Nejznámější jest pobřeží východní čili Nový Jižní Wales (Neusüdwales).

b) Západní poloukule.

V. Amerika.

§. 36.

Amerika má zemiště od S k J prodloužené, kteréž co do rozsáhlosti ve směru tomto převyšuje všecky druhé díly světa. Zdélí má skoro 2000, zšíří jen asi 700 mil.

Amerika skládá se ze dvou velikých, podobu polouostrovův nesoucích dílů, Ameriky severní a jižní, kteréž spolu převlakou panamskou čili darijskou souvisejí. Převlaka tato má 6 mil zšíří.

Jižní Amerika menší jest než severní; onano má 321.000, tato 342.000 □ mil.

Pobřeží severoamerické má více zálivův, na jihoamerickém se poskrovnu nacházejí; proto je obvod severní Ameriky větší nežli obvod jižní (6000 : 3400 mil).

§. 37.

Znamenitější polouostrovy americké jsou a) na pobřeží východním:

1. Melville-ský
2. Labrador
3. Nové Škotsko (Akadia)	} na SV,

4. Florida na JV severní Ameriky.

5. Yucatan, naproti Floridě k JZ.

b) Na pobřeží západním:

6. Kalifornie pod rovnoběžnicí Floridy.

7. Aljaška pod rovnoběžnicí Labradoru.

Povrch všech polouostrovů amerických obnáší 36.000 mil.

Nejkrajnější konce Ameriky jsou:

1. mys Forward na J.

2. mys prince Walešského naproti východnímu čili čukočskému mysu v Asii.

3. mys Charles na Labradoru.

4. mys sv. Rocha (Cap St. Roque) na vých. straně jižní Ameriky.

§. 38.

V Americe nalezají se tyto země:

a) v Americe severní:

1. Země zálivu Hudsonského, mezi nimiž Labrador.

2. Kanada a Nový Brunšvík.

3. Ruská Amerika.

4. Spojené státy severní Ameriky (Unie).

5. Mexiko.

6. Státy středoamerické: Guatemala, San Salvador, Honduras, Nicaragua, Costa Rica a Panama.

b) v Americe jižní:

7. Guyana.

8. Venezuëla.

9. Nová Granada.

10. Ecuadör.

11. Perù.

12. Bolivia.

13. Brasilie.

14. Chile.

15. Argentina.

16. Uruguay.

17. Paraguay.

18. Patagonie.

Jakou polohu mají země tyto k sobě vespolek? k mořím je obstupujícím? k zemím jiných dílů světa?

Hlava IV.

Hlavní moře a části jejich.

§. 39.

Severní ledové moře.

Moře toto dělá na severním pobřeží Evropy, Asie a Ameriky více zálivův, z nichž znamenitější jsou:

1. bílé moře, mezi poloostrovy kaninským a kolským, do Ruska směrem jihozápadním vnikající.
2. záliv obský v severozápadní Sibiři.
3. záliv baffinský severně od Labradoru.

Mimo to přijímá toto moře názvy od sousedních krajin a od ostrovů, ku př. moře grónlandské, laponské, sibiřské a t. d.

§. 40.

Jižní ledové moře.

Moře toto je téměř docela neznámé.

§. 41.

Atlantický oceán.

Ze všech moří dotýká se atlantický ocean nejobsáhlejších břehův. Spůsobuje zajisté největší a nejdůležitější zálivy do pevniny východní i západní. Na východní straně dělí Evropu od Afriky a částečně i od Asie, a vrhuje pod 55° sev. šířky do samého vnitra Evropy. Na straně západní rozděluje severní Ameriku od jižní a pod rovnoběžnicí zálivu vnitroevropského též tvoří veliký záliv.

Ocean atlantický dělí se na severní a jižní. Jižní slove též mořem aethiopickým. Rozhraním obou jest asi severní obratník.

Znamenitější atlantického oceanu části jsou:

A. na východní straně:

1. moře severní čili německé (Nordsee) na sever zemím německým, Dánsku na západ. Částí jeho jest Zuider-See v Nizozemsku. Severní moře spojeno jest

2. Skager-Rakem a Kattegatem

3. s mořem baltickým (Østsee), jenž mezuje s Dánskem, zeměmi německými, Pruskiem, Ruskem a Švédskem.

Části moře baltického jsou:

- a) záliv botnický nejsevernější,
- b) záliv ēnchonský (finnischer M.-B.) východně, a
- c) záliv rižský (rigaischer M.-B.) jižně od ēnchonského.

4. Canal la Manche polouostrovu bretonskému na sever.

5. Moře hiscajské č. aquitanské, též zálivem gascongneským řečené, mezi Francií a polouostrovem pyrenejským.

6. Moře středozemské (45.000 □ mil) mezi Evropou, Afrikou a Asii.

Které konálny dolůených tří dílů světa dotýkají se moře středozemského? Jakou má východní díl moře tohoto polohu k západnímu?

Části jeho jsou:

- a) moře toskanské čili tyrrhenské na západním pobřeží Italie;
- b) moře adriatické (jadranské) mezi Italií, Rakouskem a Tureckem;
- c) moře jonické mezi Italií a Řeckem;
- d) moře ægejské mezi břehy Řecka, Turecka a Malé Asie; skrze
- e) moře marmara (bílé) řečené,
- f) souvisí s mořem černým (7860 □ mil), jenž se mezi Tureckem, Ruskem, Kavkazskem a Natolií rozlévá;
- g) moře azovské čili surožské, od černého Krimu oddělené;
- h) moře syrské a konečně
- i) zálivy siderský a gabesský (veliká a malá Syrta) na pobřeží africkém.

7. Záliv guinejský na západním pobřeží africkém pod rovníkem.

B. na západní straně:

1. záliv hudsonský, Labradoru na západ,
2. záliv Sv. Vavřince mezi Labradorem a Novým Škotskem,
3. záliv mexický mezi Floridou, Mexikem a Yucatanem.
4. moře karaibské čili antillské na severním pobřeží jižní Ameriky. Části jeho jsou zátoka hondurasská, mosquitská a darijská.

§. 42.

Veliký ocean.

Moří tomuto od S k J rozsáhlosti přibývá, jelikož se Amerika a Asie směrem tímto od sebe vzdalují.

Části jeho jsou:

- A. na severu: moře kamčatské mezi Kamčatkou a severní Amerikou.
- B. na východě: 1. záliv kalifornský čili moře nachové (mar bermejo) mezi polouostrovem kalifornským a Mexikem,
 2. záliv panamský u soujmenné převlaky.
- C. na západě: 1. moře ochotské mezi Kamčatkou a Sibiří.
2. moře japonské mezi Amurskem a Japonskem.
3. moře žluté mezi Čínou a Koreou.
4. záliv karpentarský na severním pobřeží Nového Hollandu.

§. 43.

Indický ocean.

Ocean tento jen na severu působí značné zálivy do pevniny asijské.

Hlavní jeho části jsou:

1. záliv siamský na V od Malakky.
2. záliv bengalský mezi přední a zadní Indii.
3. moře arabské mezi Arabii, Iranem a Hindostanem.
4. záliv perský (moře zelené), jenž Arabii od Persie dělí.
5. rudé moře č. záliv arabský mezi Arabii a Afrikou.

6. moře sundajské (Sunda=See), ostrovnaté, mezi zadní Indii a Novým Hollandem.
7. moře čínské, Číně na jihovýchod.

Hlava V.

Ostrovy v hlavních mořích.

§. 44.

Přehled.

Nejčetnější a největší ostrovy nacházejí se na blízku pevnin (ostrovy kontinentálné, pevninské) i mohou být považovány jako za odervané kusy její. Prostřed moře vyskytují se jen menší výspy a souostroví (oceanské, vnitromorské). Zvláště památné jest veliké množství ostrovů mezi Asii a Australií, mezi Evropou a Asií, mezi jižní a severní Amerikou.

§. 45.

Ostrovy severního ledového moře.

a) K Evropě patřící.

1. Novaja zemlja (nová země), dvojostroví na sever od severovýchodního pobřeží Evropy. Na jihovýchod prostírá se jí moře karské. (*Výgač, Kalyazij, Beaufort, Německý*)

2. Špicbergy, či *Iramauly*: o. *Magnúr, Jónak, Jan Mayen, o. Sager-smyren* (něm., austrof. *Svalstenské*)

b) K Asii.

1. Souostroví novosibirske, t. j. ostrovy *Nová Sibiř, Fadajevskoj* (Thadejevův) a *Katělnoj* (Kotelný).

c) K Americe.

1. Grönland, ^{severozápadně} ^{Nigardsb.} vých. od Ameriky. Jižní jeho konec jest mys *Farewell*.

2. Severní ostrovy: *Banks-lánd, Patrickův, (Eglingtonův), Melville-ův, Cornwallis, North-Devon*, země *Baffinská* a t. d.

zamě Baffinská, severní Somersál (Somerset), o. pr. Waleského (Waleského), o. pr. L

Společná řečnická, řečnického, řečnického) Langeland, Alsen, Ærøen, Førøen a Ærøen a
úplně východním; Prusko-český, německý, dýky český říšský dýky, kolín;
Slezské i Sollandské území, řečnické (řečnické německy, český, křesťanský,
řečnický řečnického, řečnického)

§. 46.

Jižní ledové moře.

Zdali pobřeží v jižním ledovém moři objevená náležejí
ostrovům nebo pevnině nějaké, posud rozhodnuto není.

§. 47.

Ostrovy oceánu atlantického.

a) K Evropě patřící:

1. Island, pod poledníkem fererským; dolýká se až polárného kruhu.
2. Ostrovy britanské, na východ mají moře severní, na jih kanal la Manche. Jsou to dva veliké ostrovy: Veliká Britanie (Anglicko, Škotsko) a Irsko, jež moře irské od sebe dělí. Nejjižnější konec Veliké Britanie je mys Låndsend.
3. Sonostrovi Hebridův, Irsku na sever.
4. Sonostrovi Orkadův (Orkney), Škotsku na sever.
5. Sonostrovi Shetlandův, na sever Orkadům.
6. Souostrovi Fárův (Far-öer), na sever Hebridům.
7. Helgoland, před ústím Labským.
8. Lofody, na severozáp. pobřeží norském.

V baltickém moři:

9. Ostrovy dánště, polouostrovu dánskému na východ. Předu z nich jsou: Seeland, Finnen a Laaland.
10. Rana (Rujana, Rügen), na sev. pobřeží pruském.
11. Gotland.
12. Ösel a Dag-ö, zavírající záliv rížský.
13. Alandy, na začátku zálivu botnického.

V středozemském moři:

14. Pithiusy, mezi nimiž Iviza a Formentora.
15. Ostrovy balearské, z nichž hlavní jsou Mallorka a Menorka.
16. Sardinie.
17. Korsika.

18. Sicilie.
19. Ostrovy liparské, Sicilli na sever a
20. Malta na jih.

21. Ostrovy jónické, mezi nimiž Krf (Corfú), Santa Mařra, Kefalonia, Zante, Cerigo, podél západního pobřeží řeckého.

22. Kandia (Kreta), moře agejské na jih obmezuješ.

23. Kyklady, v západní části téhož moře (Andro, Tino, Naxia, Paro, Milo, Syra, Tzia a t. d.).

24. Negroponte, výšeji předešlých při samém pobřeží řeckém.

25. Stalimene (starý Lemnos), v severní konci archipelagu, Thessa, Ægæské, Imbos, Mytilene (M. Leucas) a Rhodes (Rhodes, Astypalaia, Karpathos a j. o. Cipr (Kypr) b) K. Asii.

1. Sporady. Tak se nazývají ostrovy, ležící ve východní části archipelagu hellenského blíže břehů maloasiatských. Nejjižnější z nich Rhodos.

2. Cypr, v nejzazší na východ konci moře středozemského.

c) K. Africe.

1. Azory (souostroví), v širém moři.
2. Ostrovy kanarské, blíz severozápadního pobřeží afrického.
3. Ostrovy kapverdské, na blízku mysu zeleného.
4. Sv. Helena, osamělý ostrov v moři æthiopském.

d) K Americe.

1. Nový Fundland, jihozápadně od Labradoru.
2. Ostrovy bahamské (luéanské), Floridě na jihovýchod. Mezi nimi San Salvador č. Guanahany, též Cat-island (kočičí ostr.), kde Kolumbus I. 1492 dne 12. října poprvé vstoupil na půdu americkou,
3. Veliké Antilly: Kuba, Hayti, Jamaica, Porto riko.
4. Malé Antilly.

Tolo trojí souostroví odděluje moře mexické a karaibské od ostatního oceánu atlantického a nazývá se vespolek Západní Indie (West-Indien).

1. Východní Antilly: Sint Maarten, Sint Eustatius, Saba, Curaçao, Aruba, Bonaire, Martinika, Guadalupe, Dominika, a. a.

28. *Nový svět*, jehož východní část je vzdálejší od Ameriky než jižní pobřeží. Na východě je ostrov Nový Zéland, na západě Nový Jižní Wales, v severu Nový Skotsko, v jihovýchodě Nový Kaledonie, v jihozápadě Nový Jižní Wales.
5. **Falklandy (Maluiny)**, jižním konci Ameriky na východ, s. *Landy* (Landschaften), pojmenované po svém původním obyvateli.
6. **Země ohňová (Tierra del fuego, Feuerland)**, přilehlá k samému jižnímu konci Ameriky. Zde se nachází mys Hornův, s. *Horn*.

§. 48.

Ostrovy velikého oceánu.

a) K Asii patřící.

1. **Aleuty**, pásmo ostrovů, táhnoucí se od Kamčatky až k Aljašce; východní jich část náleží k Americe. Jimi obmezeno jest k jihu moře kamčatské.
2. **Kurily**, od jižního konce Kamčatky na jihozápad.
3. **Sachalin (Krafto)**, rovnoběžně s pobřežím Amurska.
4. **Ostrovy japonské směrem Kurilův**. Největší z nich jest Nipon; jemu na sever Jesso, na jih Si-kok a Kiu-siu.
5. **Formosa (Thaivan)** nedaleko pobřeží čínského.

b) K Australii.

1. **Souostrovy sandwickské**, pod severním obrاتníkem, s. *Sandwichovy ostrovy*.
2. **Mariany č. Ladrony**, Niponu na jih.
3. **Karoliny**, jižně Marianů.
4. **Archipelag Mulgrave-ův**, zavírající v sobě ostrovy Marchallový a Gilbertovy.
5. **Ostrovy tahitské č. tovaryšské (Societäts-Inseln)**, pak.
6. **Ostrovy perlové č. Paumotu** (též nebezpečné řečené) a
7. **Marqueské (Mendoza)**, jsou nejvýchodnější okřídlo Australie.
8. **Ostrovy Tonga (prátelské)**, pak
9. **Nové Hebridy**,
10. **Nová Caledonie** a
11. **Šalomounovy** jsou asi v prostředku ostrovů australských.

12. Nový Seeland, dvojostroví, na jihovýchod,
 13. Tasmanie na jih,
 14. Nová Guinea na sever Novému Hollandu.

c) K Americe.

1. Archipely prince Walešského a krále Jiřího (ostrov Sitka) k ruské,
 2. Ostrovy královny Charlotty i Vancouver (Quanda) k britické Americe náležející.
 3. Galapagos, pod rovníkem.
 4. Chiloë, pod 43° j. š.

Ostrovy indického oceánu.

a) K Asii patříci.

1. Filippiny, západně od Karolin a Marian. Přední z nich Luzon a Mindanao, ~~Kelabu, Samar, jih. Palawan~~.
 2. Molukky (kořenové ostr.), na západ Nové Guineji. Největší Džilolo a Ceram, ~~Timor, Sumbawa, Flores~~.
 3. Ostrovy sundajské, Molukkům na západ. Hlavní z nich: Borneo, Sumatra, Java, Celebes; ~~mentawai, Flores, Timor, Sumbawa, Flores~~.

Toto troj souostroví nazývá se též ostrovstvem východoindickým.

 4. Nikobary, Sumatre na SZ.
 5. Andamany, Nikobarům na S.
 6. Cejlon, opodál jižního konce přední Indie.
 7. Lakšadiviny a Malé Šíry, témouž konci na západ.

Lakkadivy a Maledivy, temuz konci na zapad. Ostatnyi lze videt v západném moři (Makaroni) — vzd. cca 1000 km (zhruba 1000 mil), o. Makarini, západně od Madagaskaru.

nedaleko mysu Guan

1. Sočepora, nedaleko mysu Guardiana.
 2. Madagaskar, jižním koncem dotýká se obratníku kozorožeova.
 3. Několik souostroví na blízku Madagaskaru: Amlaranty; Seychelly; Comory; Mascareny.

§. 50.

Velikost několika nejdůležitějších ostrovův. *)

1. Grönland	asi 20.000	□ mil.
2. Borneo	13.500	"
3. Madagaskar	11.000	"
4. Sumatra	7.500	"
5. Vel. Britanie	4.200	"
6. Celebes	3.300	"
7. Luzon	2.500	"
8. Java	2.300	"
9. Cuba	2.000	"
10. Island	1.800	"
11. Irsko	1.500	"
12. Hayti	1.400	"
13. Mindanao	1.200	"
14. Sicilie	500	"
15. Sardinie	430	"
16. Korsika	160	"
17. Kandia (Kreta)	150	"
18. Cypr a Seeland	130	"
19. Negroponte a Mallorka	60	"
20. Rana	20	"

Hlava VI.

Nejznámenitější úžiny morské.

§. 51.

1. Ú. kaletská (Pas de Calais, 5 m.) spojuje canal la Manche s mořem severním.
2. průliv svatojírský spojuje moře irské s atlantickým oceanem.
3. Sund,
4. Belt malý a { spojuji Kallegat s mořem baltickým.
5. Belt veliký
6. Ú. giberaltarská (2 m.) spojuje ocean atlantický se středozemským mořem.

*) Okrouhlými čísly.

7. Ú. Bonifacia mezi Sardiníí a Korsikou.
8. Ú. messinská (1 m.) mezi Italií a Sicilií.
9. Ú. otrantská (7 m.) mezi jadranským i jonickým mořem.
10. Dardanelly (na některých místech jen $\frac{1}{4}$ míle široké) mezi egejským mořem a Marmarou.
11. Ú. cárhradská mezi Marmarou a černým mořem.
12. Ú. kaffská č. feodosijská mezi černým mořem a azovským.
13. Ú. Bab-el-mandeb mezi mořem rudým a arabským.
14. Ú. Ormuz mezi zálivem perským a arabským mořem.
15. Průliv moçambiquecký mezi Afrikou a Madagaskarem.
16. Ú. malacká, spojující záliv bengalský s mořem sundajským.
17. Ú. Torres mezi N. Guineou a N. Hollandem.
18. Ú. Magelhaensova mezi Patagonií a Ohňovou zemí.
19. Ú. Davisova mezi zálivem baffinským a oceanem atlantickým.
20. Ú. Hudsonova mezi zálivem soujmenným a atlantikem.
21. Ú. vajačská mezi Novou Zemlí a Ruskem.
22. Ú. Behringsova mezi sev. ledovým a lichým mořem.

§. 52.

Nejdůležitější převlaky.

Kromě jmenovaných již převlak suezské a panamské připomenout ještě řebsa převlaku korintskou, jenž s Řeckem spojuje Moreu.

Část čtvrtá.

• O povaze povrchu zemského.

Hlava I.

Úvodní pojmy.

§. 53.

Povrch pevniny, někde více jinde méně vyvýšen jest nad hladinu oceánu. Považujeme-li vyvýšenosť nějakou v porovnání s hladinou této, tehdy jest to **vysokost** prostá (absolútne Höhe); pak-li však vyvýšenosť jedné části pevniny porovnáváme s polohou jiné, tehdy uslanovujeme jich **vysokost poměrnou** (relative Höhe).

Vrch nějaký může býté poměrně nehrubě vysoký, třeba by proslá jeho vysokost byla znamenitá; naopak se zase veliká poměrná výška dobré snáší se skrovnou vysokostí prosloou.

Na pevnině rozeznává se *A.* vodstvo a *B.* suchá země.

A. O vodstvu.

§. 54.

Všeliké vody na pevnině slovou **vodami** pevnzemskými (Landgewässer). I jsou bud' tekoucí, bud' stojaté.

Voda tolik vždy se snaží, aby přišla v rovnováhu; dosáhne-li rovnováhy té již na pevnině, tehdy na svém místě utkví a se zastaví; pakli jí nedosáhne, tehdy teče k hladině morské.

§. 55.

Vody stojaté.

Stojaté vody rozličnými jinény se nazývají podle toho, jak veliké jest prostranství, jež zaujímají.

Větší stojalé vody slovou: jezera, plesa (ver See); menší: rybníky (sle. slavy), bařiny, močály, louže, kalužiny a t. d.; jsou-li na pobřeží morském a s mořem spojeny, laguny, limany.

§. 56.

Vody tekoucí.

Výnik vody z podzemí slove pramen, zdroj, zřídko, studánka, studnice, vývařisko (Quelle).

Kraj, z klerého řeka nějaká prameny bere, nazývá se její vrchoviště (Quellengegend).

Z pramenů vyvěrají, temení, prýšti hlaví č. vyvařují se potoky (Bach). I z jezer, rybníků a t. d. potoky vyplývají. Potoky, ježto jen v jistých dobách tékavají, slovou bystřiny, bystřice; ručejce (Wilsbach, Wilsdiesel).

Z potoků povstávají řeky (Fluß).

Řeky hajně vodou opatřené slovou též veletoky (Strom).

Tok hořejší, střední a dolejší řek a veletokův (oberer, mittlerer, unterer Lauf).

Prohlubeň, v níž potoky, řeky a veletoky plynou, nazývá se řečiště, koryto (Bettt). Nejhlbší úzlabí v řečišti slove nárt (Thalweg, Rinnsal).

Okráji země podél řečiště slove břeh (Ufer). Pravý, levý břeh podle toku.

Rychlosť, jakou voda teče, závisí na hojnosti vody a sklonitosti země.

Rychlosť toku, která povstává sklonitosti země, slove spád (Gefäll).

O řece rychle tekoucí říká se, že se proudí (strömt); o řece ponenáhlu plynoucí že se plonouží (schleicht).

Místo, kde voda v řece přiliš prudce se žene, slovo peřej (Stromschnelle).

Když se voda s místa vyššího náhle dolů vrhá, povstává tím vodopád, prah, slap (Wasserfall, Katarakt).

Výtok potoku nebo řeky slove ústí, vtok (Mündung).

Rozdělí-li se řeka nedaleko před ústím svým na několikero ramen, povslane tím ústí deltové (Deltamündung).

Tok řeky od pramene až k ústí nazývá se její vývinutí (Stromentwicklung).

Vzdálenost od pramene k ústí, nejkratší čarou měřená, slove odlehlosť přímá (direkter Abstand).

Řeka, která jiných v sebe přijímá, slove hlavní (Hauptfluss); ty pak, kteréž do ni tekou, jmenují se její přítoky (Nebenfluss).

Řeka pomorská (Füstenfluss) je ta, která, nemajíc velkého vývinutí, do moře odtéká.

Řeky ponorné (Steppenfluss) jsou takové, ježto ani do moře ani do řek v moře tekoucích se nevlévají, nýbrž do ponoru (ponicev), bahen a jezer se ponořují.

Řeka se všeimi přítoky svými čini jedno poříčí (Fluss-, Stromgebiet).

Všecky řeky do jednoho moře se vlévající čini jednu morskou oblast (Meergebiet).

Mezi rozdílných poříčí a morských oblastí slovou rozhraní vodní (Wasserscheide).

Uměle dělané průkopy, kterýmiž se řeky buď jedna s druhou, buď s mořem, aneb i dvě moře vespolek spojují, slovou průplavy (Kanal).

B. O suché zemi.

§. 57.

Suchá země rozliènými jmény se rozlišuje podle své povahy a prosté vyvýšenosti.

Krajina, která se podobá hladině morské, majíc plochu vùbec vodorovnou, slove rovina (Ebene). Na rovině mohou být jednotlivé obvyšnosti, aniž by tim povahy své pozbyla.

Rovina, nemající znaèné vysokosti prosté, slove nížina (Tiefebene).

Pakli prostá její vysokost je znamenitá, tehdy slove planina (Plateau, Hochebene).

Kraj, jehož povrchnost složena je z výšin 1000' nemajících — z kopců, návrší, pahorů, pahrbků (Abhöhe, Hügel) — a s prohlubinami se střídajících, slove pahornatina (Hügelland). Krabatina (wellenförmiges Hügelland).

Pakli výšiny více než 1000 stop mají, t. j. jsou-li to chlumy, brda, vrchy neb hory (Berg), tehdy jest to hornatina č. vrchovina (Gebirgsland). Souvislé spousty hor slovou vysočiny (Hochland).

Ponenáhly z vysočin a planin přechod do nižiny anebo k moři nazývá se stupňovinou (Stufenland).

Na kopcích i horách rozlišujeme vrchol, patu a straně (Scheitel, Fuß, Seiten). Vrchol jest nejvyšší částka hory. Vrcholy vysokých hor, mají-li podobu končitou, slovou turně, rohy, jehly, štíty (Horn, Zahn, Nabel, Spize); pakli jsou okrouhlé anebo ploché, báňček, lemena, čereny (Kuppe, Koppe, Kopf, Ballon).

Nejnižší částka hory slove pata (Üpati, Podnož).

Částky prostřední nazývají se straně, úbočí, boky, svahy (Abhänge, Abdachungen, Böschungen).

Přikrost, strmost, povlovnost (Steil, schroff, allmählig).

Sopky (feuer speiende Berge, Vulcane), ježto soptaji massu ohnivou (lávu). Jsou však i sopky bahnomelné a plynometné. Krater (Krater) nazývá se jicen sopky.

Rozeznáváme vrchy osamělé a pohoří. Tato opět jsou buď pásemnatá, buď spoustnatá anebo okrajná.

Hory pásemnaté (pásma horská, Kettengebirge) tāhnou se jedním směrem; hory spoustnaté (Massengebirge) skládají se ze skupin horských, určitého směru nemajících; okrajné hory (Randgebirge) nalezají se na rozhraní vysočin a nižin.

Hřebety hor pásemnatých slovou slémene č. hřebeny (Ramm); proto se hory takové nazývají i také hřebenatými (Rammgebirge). Ze hřebene vynikají vrcholy horské.

Z hlavního pásmu horského vybíhají ramena hor (Gebirgsäste, Gebirgszweige).

Uzel horský (Gebirgsknopen, Gebirgsstöck), z něhož na rozličné strany ramena hor se rozcházejí.

Pohoří znamenitě vysoká, 8000 stop vyšší, slovou **velchory** (Hochgebirge); **středohory** (Mittelgebirge) vynikají nad 2000 stop; **nizohory** (Kleingebirge) nedosahují 2000 stop.

Prohlubiny v horách podle své podoby rozličná jména mají.

Údolí (Thal) rozlučují od sebe pásmo anebo ramena hor.

Údolí hlavní a **postranná**; **podélňá** a **přičná** (Rängen, Querthal).

Dobry či **debře** (Schlucht), **úžlabí** (Spalte), **roklo** (Schlund), **propasti** (Abgrund), **rozsedliny** (Rift) jsou těsné prohlubně, po jejichž stranách srázy hor strmí.

Kotilly (Kessel) odevšad horami jsou obklíčeny. Prohlubiny neckovitě se prostírajíce slovou **úvaly** (Befen).

Prosmyky (Engpässe) a **soutěsky** (Klause) jsou úzké průchody horami.

Skrovnejší vklestiny, ježto hřebeny hor na příč pronikají, slovou **prolaky** (Sattel, Joch).

Hlava II.

Prostorné rozdělení vod, hor, vysočin a nižin.

A.

Tvary povrchu pevniny vůbec.

§. 58.

Na povrchu pevnin rozmanitě se střídají hornaliny, planiny, nižiny, stupňoviny, protrhány jsouce jezery a řekami.

Tvary tyto vyskýlají se brzo co větší brzo co menší celky.

Jádro všech pevnin skládá se z hornatin a vysočin.

V dílech světa, starým světem nazvaných, jsou největší hory a vysočiny rozloženy po koněinách jižních a prostřed-

nich, kdežto se na severu prostírají ohrožené nížiny jen sem tam horstvem protřhované.

V Americe láhnou se hlavní pohoří podél západního břehu od J k S; k nim přilehají na východ široširé nížiny, ježto však na pobřeží východním obmezeny jsou menšími vrchů.

§. 59.

Vysociny a nížiny asi takto rozděleny jsou po jednolitvých dílech světa:

	vysocin	nížin
1. v Evropě je . . .	53.000 □ mil,	115.000 □ mil.
2. v Asii	517.500 ,	292.500 ,
3. v Africe	360.000 ,	170.000 ,
4. v Americe	230.000 ,	458.000 ,

Kterak vysociny a nížiny v Novém Hollandě rozděleny jsou, posud nedosti známo jest. Na pevnině tam vůbec převládají roviny, podél břehů vynikají okrajná pohoří.

Jak se k sobě mají nížiny a vysociny veškerého povrchu zemského?

B.

Povrch jednotlivých dílů světa.

I. Evropa.

A. Vodstvo.

§. 60.

Jezera.

Nejvíce jezer evropských nalezú se v okolí moře baltického; krom toho se u větším počtu vyskytají ve Švýcarských a v sousedních zemích rakouských i sardinských. Na jihovýchodu dotýká se Evropy moře čívalinské.

K nejznamenitějším náležejí:

1. L a d o g a, největší jezero evropské
(325 □ mil)	} na blízku zálivu
čuchonského.
2. O n e g a (195 □ m.)	
3. Č u d s k é j. (Peipus)	
4. S a i m a Lápland, obývaná Ládygk, pod 47° pol. 62° v. zornob.	
5. I l m e n s k é j.	

6. Wenernské
 7. Wetternské
 8. Mälarské
 9. Potamské j.
 10. Zürišské j.
 11. Vierwaldstädtské j.
 12. Genevské j.
 13. Neufchâteliské j.
 14. Garda
 15. Blatenské j.
 16. Neziderské j.
 17. Comanské
 18. Lago maggiore
 19. Peružské (l. di Perugia)
 20. Celanské (l. di Celano)
- } mezi Skager-Rakem a baltickým mořem ve Švédsku.
 } ve Švýcařích.
 } v Rakousku.
 } v Sardinsku.
 } v Římsku.

Kterak jezero lalo jedno k druhému leží? jakou mají podobu?

§. 61.

R e k y.

a) Oblast severního ledového moře.

1. Pečora blví se na rozhraní asiatsko-evropském.
2. Dvina severní vyniká na východ od jižního konce Ladogy ze dvou řek pramenných (Suchony a Jugu) a teče do bílého moře.

b) Oblast atlantického moře.

1. Něva spojuje Ladogu s ēuchonským zálivem.
2. Dvina západní (Dúna) má prameny své na jihu od Ladogy.
3. Němen (Memel), rovnoběžně s Dvinou tekoucí, vpadá do zátoky kuronské (frischer Haff).
4. Visla (Weichsel) má vrchoviště své na pomezí slezsko-halickém a ústí deltové, dvěma rameny do zátoky frižské (frischer Haff). Přítoky: Sán a Bug na pravém břehu.
5. Odra (Oder), lemení se na západ od vrchoviště Vislyna. Přítoky: Vartaz pravé, Nisa a Bobra z levé strany.

Ústí do moře baltického.

Ústí do moře severního.

6. La bo (Elbe) prýšti se severozápadně od pramene Odřina. Přítoky: Vltava, Ohře (Eger), Mlada (Mulde), Sála (Saale) po levé, Jizera, Ploučnice (Polzen), Havola (Havel) se Sprevou (Spree) po pravé straně.
7. Ve zera (Weser) povstává ze dvou pramenných řek, Fuldy a Werry, na východ od vrchoviště labského. Přítok: Allera (Aler) po pravé straně.
8. Emže (Ems) vyrůstá jihovýchodně od Zuydersea.
9. Reyn (Rhein) má vrchoviště své prostřed Švýcar, na sever od lago maggiore. Protéká jezerem potamským. Vodopád na pomezí německo-švýcarském (Schaffhausen). Ústí deltové. Přítoky: Ara a Mosela po levé, Nekar, Mohan (Main), Lahň, Sieg, Ruhr, Lippa po pravé straně.
10. Temže (Thems) v Anglicku.
11. Mosa (Maas) prýšti se ve východní Francii.
12. Šelda (Schelde) v Belgii.

13. Seina (Séna, fr. Seine) má vrchoviště své na západ od jezera Neuschâtelškého. Přítoky: Marna (Marne) po pravé a Yonna (Yonne) po levé straně.
14. Lo ira (Loara, fr. Loire), největší řeka francouzská, prýšti se pod poledníkem ústí reynského. Přítoky Alliera (Allier) a Vienna (Vienne) po levé straně.
15. Garonna (Garonne) vyrůstá pod poledníkem ústí Seinina na pomezí francouzsko-španělském. Od vtoku Dordogne slove Gironde (Žirond). Přítoky: Tarn, Lot, Dordogne (Dordon) po pravé straně.
16. Adoura (Adoure, Adur) v jihozápadní Francii.
17. Minho (Miño) v severozápadním Španělsku na hranicích portugalských. Ústí do samého atlantického oceánu.

Do kanalu
la Manche.

Ú. do zálivu biskajského.

18. Duer o prýstí se pod poledníkem ústí Loirina v severních Španělích.
19. Tajo (Tacho), temení se jihovýchodně od vrchoviště Duerova.
20. Quadiana na jih od Taja, s ním a Duerem léměř rovnoběžně.
21. Quadalquivir, jihovýchodně ku Quadianě.

Ústí do samého atlantického oceánu.

c) Oblast moře středozemského.

22. Ebro má vrchoviště pod rovnoběžníkem zdroje Garonnina na západ.
23. Rhôna (Rhône) pramení se na blízku vrchoviště Reynského (ob horu). Protéká jezerem genevským. Ústí deltové. Přítoky: Saôna (Saône) po pravé, Isera (Isère) a Duranca (Durance, Dürâns) po levé straně.
24. Arno a Tibera, ve střední Itálii, vpadají do moře lyrrhenského.
25. Pád (Po) má vrchoviště na rozhraní francouzsko-sardinském. Ústí deltové. Přítoky: Dora, Ticino (Tièino) a Oglio (Oljo) po levé straně.
26. Adiže (Eisföh) prýstí se na východ od pramenů reynských. Přítok: Eisak.
27. Marica, Strumica (Strymon) a Vardar tekou do moře ægejského.
28. Dunaj má vrchoviště na sev.-západ od jezera polatského. Ústí deltové. Přítoky: Illera, Lech, Inn, Rába, Dráva s Mureou, Sáva a srbská Morava po pravé, Naaba, Morava (March), Váh (Waag), Hron (Gran), Tisa (Theiß), Olta (Aluta, Alt) a Prut po levé straně.
29. Dněstr pramení se pod rovnoběžnicí ústí Seinina v Halici.
30. Dněpr má vrchoviště své na blízku pramene západní Dviny. Přítoky: Berezina a Pripet (tekoucí bařinou Rokytno řečenou) po pravé, Desna po levé straně.

Ústí do jadran- ského moře.

Ústí do černého moře.

31. Don prýšti se v středním Rusku. Vpadá do moře azovského. Přítoky: Donec po pravé, Choper a Medvědica po levé straně.

d) Oblast chvalinského moře.

1. Volha, největší řeka evropská, prameny své má blíz vrchoviště západní Dviny a Dněpru. Ústí deltové. Přítoky: Žuka s Moskvou a Sura po pravé, Kama po levé straně.

B. Suchá země.

§. 62.

Podoba povrchu evropského vůbec.

Asi dvě třetiny pevniny evropské jsou, jak již výšeji (§. 59.) ukázáno, nižiny; hornaté jsou jen části jižní a severozápadní. Avšak ani hornatina těchto končin, jakkoli poměrně skrovňá, není celek venkoncem souvislý, nýbrž jest mnohonásobně protrhána dílem pro článkovatost Evropy vůbec, dílem pro nižiny mezi horami se prostírající. Nižiny tyto a čelné řeky, ježto si horami cestu razi, jsou na přičině, že se nikdež nemohly ulvořiti rozlehlé vysočiny a že se nikde nenacházejí veliké planiny.

Hornatina zaujímá i všecky polouostrovy od S. k J se táhnouci, totiž skandinavský, pyrenejský, italský, illírský a taurický; kromě toho země polouostrovům pyrenejskému, italskému a illírskému soumezné, jménovitě Francii východní a severovýchodní, Švýcarsky, Rakousko, pak země jiho- a středoněmecké. Severní rozhraní hornatiny jihoevropské lze z hruba naznačiti čárou, vedenou od úžiny Kaletské k ústí Sály, odtud pak až k Visle na pomezí rusko-rakouském, a dáleji až ke vtoku Dněstrova do černého moře.

Hornatina skandinavská dosahuje až pomezí ruského.

Ostrovy evropské větším dílem mají touž povahu, jako pevnina, ku kteréž přiležejí.

Veliká Britanie je hornatá v končinách západních a severních. Irsko dvěma třetinama je nížinaté.

§. 63.

H o r y.

Horstvo evropské nemá mnoho velehor, i skládá se větším dílem ze středohor a nízohor.

Pohoří znamenitější jsou:

1. Alpy, nejznačnější velehoří evropské. Počínají se v severozápadní Italii (blíže tyrrhenského moře) i prostírají se směrem východo-severo-východním po severní Italii, jihovýchodní Francii, po Švýcarch a Rakousku až k Dunaji, 150 mil zděl a 20—40 mil zřídí.

Alpy dělí se na východní a západní. Rozhraním obou jest čára od jezera genevského k Janovu vedená (horější Rhôna a Dora).

Alpy východní skládají se z hlavního pásmá (prahorského) a dvou pobočných pásem (vapenných).

K nejvyšším vrcholům alpským náležeji: Mont blanc 14.800' v Alpách západních; v Alpách východních a sice v pásmu hlavním: Monte Rosa 14.300', Monte Cervin 13.800', Finsterahorn 13.000, Jungfrau 12.800', Ortles 12.350', Veliký Glockner 12.000'.

2. Kras, obslupující severovýchodní pobřeží jadran-ského moře.

3. Apenniny počínají se u Janova a táhnou se dlouhým pásmem po celém polouostrově italském. Pohoří sicilská nejsou než prodloužení Apennin. Nejvyšší vrch: Gran Sasso (vel. skála), ústí Tibeřinu na severovýchod, 9000'; Aetna, sopka na východním pobřeží sicilském o samotě stojící, 10.000'. Apenniny větším dílem jsou středohory.

4. Horstvo polouostrova illirského. S Alpami je spojuje Kras. Hlavní jádra hor těchto jsou Šar-dag (Skardus) 9.800', odkudž Vardar se pramení, a Ryl (Orbelus), z něhož hlavní přítok řeky Strumice (Bystrica) vyvěrá. Rameno severovýchodní, k černému moři se táhnoucí, slove Balkan (Hæmus); rameno od S k J až do Moree se prostírající slove Bora-dag, jižněji Pindus. Větším dílem jsou to středohory.

5. Karpaty od Alp a pohoří polouostrova illirského odděleny jsou Dunajem. Táhnou se od ústí Moravina do Dunaje obloukem mezi Moravou, Haličí a Bukovinou s jednou Uhry s druhé strany, náčež se rozšiřují u vysočinu sedmihradskou. Nejvyšší vrchy karpatské jsou: Gerlsdorfský a Lomnický štít (8.350' a 8.300'), Negoj 8040' a Bučec 7900'.

6. Pohoří hercynské dělí se na tři skupiny, toliž na hornatinu jižní a severní, pak na Sudety.

Hornatina jižní obmezena jest Reynem, Mohanem, Ohří a Vltavou. Hlavní její části jsou na západní straně: Schwarzwald nad prameny Dunajskými; odtud na sever obopoj Neckaru Neckarwald a Odenwald. Na východní straně zdvihá se Šumava a Český les, jichž výběžky až k Dunaji dosahují.

Hornatina severní prostírá se mezi dolejším Reynem, Mohanem, Ohří a Labem. Části její: Smrčiny (Fichtelgebirge) zavírající v sobě vrchoviště Mohanu, Sály a Ohře; od Smrčin táhnou se krušné hory (Erzgebirge) směrem severovýchodním až k Labi a durinský les (Thüringerwald) směrem severozápadním; na sever lesu durinském zdvihá se Harz a les teutoburský (teutoburger Wald), od jejichž úpatí prostírá se nižina k moři severnímu; Spessart na pravém břehu Mohanově, naproti Odenwaldu; Taunus a Westerwald Reynu v pravo, Lahnu od sebe jsouce odděleni; Hundsrück a Eifel, naproti oboum předešlým, Reynu v levo, Moselou jsouce odděleni; Ardenny nad Mosou a t.d.

Sudety, mezi Labem a Odrou, zavírají v sobě Krkonoše (Riesengebirge) s pohořím jizerským (Jsergebirge) i planinou lužickou na sever a s Jesenskem (Gesenfe) na východ.

7. Pohoří francské v jižních, východních a severovýchodních končinách Francie. Rhôna a Saôna dělí se od Alp a od pohoří jurského (Jura), ježto se na pomezí šveycarsko-francouzském prostírá. Části jeho jsou: Sevenny v jižní Francii podél Rhôny; jim na západ pohoří alvernské (auvergne-ské, ó-verň); Vogesy podél Reynu naproti Schwarzwaldu. Na polouostrově bretaňském zdvihají se hory bretaňské.

8. Pyreneje láhnou se podél pomezí francouzsko-španělského, 55 mil zdélí, 12—15 mil zšíří. Polouostrov, jejž od ostatní pevniny oddělují, jest vysočina, nad niž pásmo hor — hlavně směrem od východu k západu — vynikají. První pásmo jest prodloužení Pyrenejí podél pobřeží biskajského, toliž hory kantaberské a asturské. Druhé pásmo jsou rozhranné hory kastilské (Rastil, Scheidegebirge), mezi Duerem a Tajem; východní jich část slove Sierra Guadarama, západní Sierra Estrella. Pásma třetí jest Sierra Morena mezi Quadianou a Quadalquivirem. Pásma čtvrté Sierra Nevada, Quadalquiviru na jih.

Nejvyšší hory jsou v Pyrenejích: Maladetta 10.700' a Mont Perdu 10.500'; v Sierře Nevadě Mulahacén skoro 11.000'.

9. Pohoří skandinavská láhnou se od S k J Co do výšky, náležejí k středohorám. Dělí se na hory laponské, Kjölen, Dovrefjeld a Longfjeld.

10. Ural na rozhraní Evropy a Asie.

§. 64.

Planiny.

Planin velmi rozlehlých, jak již v §. 62. dotčeno, v Evropě není. Nicméně připomenouli sluší:

1. planinu španělskou, jenž v prostřed polouostrova hesperského se prostírá až od severních hor až k Sierře Moreně dosahuje.

2. planinu švábsko-bavorskou mezi jezerem potamským, Dunajem, Innem a severním úpatím alpským.

Menší planiny vyskýlají se v hornatých krajinách, jmenovitě ve Švýcarsku, ve Francii, v Německu, v Turecku a Recku.

§. 65.

Nížiny.

a) Nížina souvislá.

Všecka severovýchodní strana Evropy, toliž Rusko, Prusko a severní Halič, pak severní Německo s Dánskem a s Hol-

landem jsou jedna souvislá nižina, jejížlo jižní meze již v §. 62. vytěny byly. Kromě tohoto prostoru prodlužuje se nižina severoevropská na západě do Francie po Reynu a Seině, a odlud na jih až k Pyrenejím, na východě pak táhne se podél pobřeží černomorského až k ústí Dunajskému a odtud mezi Dunajem a Karpatami sedmihradskými. — Nižina tato obsahuje více než 100.000 □ mil.

b) Nižiny oddílné.

K nížinám oddílným náležejí:

1. Nížina uherská nad středním Dunajem, obstoupená na S a V Karpatami, na J horstvem polouostrova illirského na Z odnožemi Alp a Karpat.

2. Nížina italská prostírá se obopoj Pádu, obmezena jsouc na S a Z Alpami, na J Apenninami, na V mořem jadranským.

3. Nížina skandinavská na S a Z dosahuje hor skandinavských, na V moře baltického, na J jezera weaternského, wellerského a mälerského.

Mimo to nalezájí se menší nižiny porůznou při ústí řek u. p. Rhôny, Quadalquiviru a Ebra, pak podél Reyna od pomezí švýcarského až ke vltoku Mohanovu, posléze v úhlu, jejž dolejší Morava tvoří s Dunajem (pole moravské).

III. A s t e.

A. Vodstvo.

§. 66.

J e z e r a.

Nejznámenitější jezera asiatská jsou:

1. Moře chvalinské (Kaspisches Meer), největší jezero všeho oboru zemského (7.500 □ mil), černému moři na východ, mezi 37° a 58° sev. šírky. Hladina jeho nižší jest nežli hladina oceantů. Vodu má slanou. Břehy svými dosahují Sibiře, Turanu, Iranu a Kavkazska.

2. Jezero aralské (Aralsee), chvalinskému na západ, na pomezí Sibiře a Turanu;

4. jezero balkašské,
4. jezero dzaíanské a
5. jez. bajkalské, aralskému na východ; všecky tři v. Sibiri;
6. jezero vanské, jižně od Kavkazu.
7. Urumia, vanskému na východ, v Persii.
8. Mrtvé moře, převlaci suezké na sev.-východ. Leží hloub než oceán a má vodu hořkoslanou.

§. 67.

Řeky.

a) Oblast severního ledového moře.

Všecky řeky, ježto k oblasti této náležejí, hlaví se buď na samém jižním pomezí sibirském, aneb aspoň nedaleko něho.

1. Ob má vrchoviště své na sever jezeru dzaíanskému. Přítok: Irtyš, Dzaísanem protékající, po levé straně.
2. Jenisej temení se nedaleko jihozápadního kraje jezera bajkalského. Přítoky: trojí Tunguska po pravé straně (verchnaja, podkamennaja a nižnaja).
3. Lena má prameny své na severozápadní straně Bajkalu. Přítoky: Vitim a Aldan po pravé straně.
4. Indigirka
5. Kolyma } prýslí se severně od moře ochotského.

b) Oblast velkého oceanu.

1. Amur (Saghalian) vzniká slokem Argunu a Šilky, ježto vyvěrájí Bajkalu na jihovýchod.
2. Hoang-ho (žlutá řeka) vrchoviště své má na severním pomezí tibetském. Vpadá do žlutého moře.
3. Yantse-kiang (modrá řeka) vychází z Tübetu, kdež pramen jeho západně leží od pramene Hoang-hova. Teče do moře čínského.

c) Oblast oceánu indického.

1. Me-kong (Kambodža) má prameny své v jihozápadní Číně. Delové ústí nedaleko mysu Kambodža.
2. Menam (řeka siamská) teče do zálivu siamského.

3. Tsa-luen hlavi se z jihozápadního koutu Číny.
4. Iravadi, tekouci rovnoběžně s předešlým, má ústí deltové.

5. Brahmaputra pochází se západního Tübetu. Do zálivu bengalského vlévá se na blízku druhé veliké řeky indické, jenž jest

6. Ganges. Gangesovy prameny se nacházejí v severním Hindostanu pod poledníkem mysu Komorina. Přítok po levé straně: Džamna (Jumna), plynouci rovnoběžně s hořejším Gangesem.

7. Ind (Sind) hlavi se v Tübetu, teče na pomezí Hindostanu a Iranu, i vlévá se ústím deltovým do arabského moře. Přítoky jeho: Džunab v levo, Kabul v pravo.

8. Šat-el-Arab čili spojené řeky Tigris a Eufrat, ježto vrchoviště své mají jezeru vanskému na západ. Vtéká do zálivu perského.

d) Oblast černého moře.

1. Kizil-Irmak v Malé Asii.

e) Oblasti jezer vnitrozemských.

1. Ural hlavi se na Uralu, a teka po rozhraní evropejsko-asiatském, vlévá se do moře chvalinského.

2. Kur přepasuje téměř docela převlaku mezi černým a chvalinským mořem.

3. Amu-Darja čili Gihon (starodávný Oxus) teče Turanem, na jehož jihovýchodním pomezí prameny své má, jižně do jezera aralského.

4. Sir-Darja čili Sihon (Jaxartes) předešlé řece na sever, tamtéž.

5. Jordán ztráci se do mrtvého moře, teka k němu od severu.

B. Suchá země.

§. 68.

Povaha povrchu asiatského výběc.

Asie má nejznámenitější vysociny celého oboru zemského. Jižní, západní a východní strany její pokryty jsou

spoustami hor s nesmírnými planinami, ježto, kromě nemnohých výminek, nikde nedosahuje sousedních moří, nýbrž odevšad občoupeny jsou tu většími onde menšími nižinami.

Hlavní spousta vysočin nachází se v konci vnitrozemské, ježto obmezena jest oběma Indiem a Sibiří, Turanem, Činou i mořem japonským, jmenovitě v Tübelu; odevšad obchnána jest ohromnými velyhorami okrajnými.

Vysočina tato slove zado-asiatská (Vinterasiatisches Hochland) a zavírá v sobě tyto země: Tübet, Tursan, Mongolsko, Mandžursko s Amurkem, jižní strany sibirske, severní konětiny obou Indii a západní část Činy.

Mezi Hindostanem a Turanem spojuje se s vysočinou před o-asiatskou (vorberasiatisches H.), která se po celém jihozápadu Asie rozkládá. Jmenovitě zaujímá Iran, Arabii, asiatské Turecko a Kavkazsko.

Vysočina asiatská jest celek souvislý s rozlehlými a dílem horstvem obemknulými planinami. Nižiny jí nikde docela neprotrhují.

§. 69.

H o r s t v o.

a) Vysočina zado-asiatská.

1. Himalaya jest jižním okrajem vysočiny zadoasiatské. Prostírá se na pomezí Indie i Tübelu mezi řekami Indem a Brahmapuťrou, ježto hořejším svým tokem severní stranu pohoří toho obepínají, a Gangesem, jenž rovnoběžně s jižním úpatím jeho plyne. Na Himalaye nachazejí se nejvyšší hory celé země, jmenovitě Everest 27.000', Kinčin-džinga 26.400', Dhawalagiri (Dhaulagiri) 26.300' a mnoho jiných, nad 20.000' vynikajících.

2. Belur-tagh, západní okrají vysočiny zadoasiatské, počíná se na jihovýchodním pomezí turanském a tāhne se směrem severovýchodním až k vrchovišti Sir-Darjovu. Na východ vybíhá od Belur-taghu několik pásem, jmenovitě Thian-šan a Küenlün, do Tursanu.

3. Džungarské hory (Mussarj) souvisejí s Belur-taghem na vrchovišti Sir-Darje i tāhnu se až k pramenům Irtyšovým; tam se spojují s

4. Altajem (velikým i malým), jenž pokrývá severní Mongolsko a jižní Sibiř až po Bajkal. Od Bajkalu na východ táhnou se

5. hory da-urské. Džungarské, altajské a da-urské pohoří jsou severním okrajím vysočiny zadoasiatské.

6. Jablonnoj a Stanovoj chřebet sahá od hor da-urských až na pobřeží moře ochoťského. Od nich odštěpuje se několikrát pohoří po severovýchodní Sibiři.

7. Východní okrají vysočiny zadoasiatské skládá se z mnohoramenných pásem horských, Hoang-hoem na dvě rozdělených; na sever této řeky jest pohoří Čin-gan s vrchym mandžurskými, na jih Yüning.

b) Vysočina předasiatská.

1. Hindu-Khu s vrcholy 20.000' vysokými, spojiště obou vysočin asiatských.

2. Paropamisus, tálma od Hindu-Khu podél pomezí Iránu a Turanu, obmezuje vysočinu předasiatskou na sever. S Paropamisem souvisí

3. Alburn (Elbrus), obkličující jižní břeh chvalinského moře. Nejvyšší vrch: Demavend 13.000'.

4. Kavkaz mezi černým a chvalinským mořem. Nejvyšší vrch Elbrus 17.000'.

5. Taurus rozkládá se po Anatolii od V k Z.

6. Hory armenské okolo jezera vanského. V nich Ararat 16.000'.

7. Libanon podél moře syrského.

8. Suleiman-Khu (hory Šalomounovy) podél Indu, na jih od Hindu-khu.

c) Vrchy od vysočin oddělené.

1. Ural na rozhraní Evropy a Asie.

2. Hory přední Indie, toliž Vindhya a Ghaty (Ghats) východní i západní.

§. 70.

Planiny.

a) Na vysočině zado-asiatské.

Mezi Himalayou, Belur-laghem, džungarskými horami a Altajem prostírá se nesmírná planina, zaujmající Tibet,

Turfan a Mongolsko spolu se soumeznými končinami Sibiře, Mandžurska a Číny. Největší výše nabývá v Tübelu, 14.000'; průměrně má 8.000' prosté výšky. Východní stranu Mongolska pokrývá písečná poušť Gobi (Šam o).

b) Na vysočině předo-asiatské.

Jižní strana vysočiny předo-asiatské má dvě veliké planiny.

1. Iran mezi Elbrusem a Paropamisem, Hindu- a Suleiman-Khuem a pohořím pomorským.

2. planina arabská, zaujmající střední a jižní stranu Arabie.

Mimo to nacházejí se planiny v Natolii, v horách armenských okolo jezera vanského a v přední Indii (Dekan a Malva).

V Iránu a Arábii jsou pouště písečné.

§. 71.

Nížiny.

1. Nižina sibiřská, zavírající v sobě největší část Sibiře. Meze její jsou: na S ledové moře, na V hory severovýchodní, na J hory da-urské a Altaj, na V Ural. Na jih spojena jest s

2. Turanem, prostírajícím se od Belur-laghu až k chvalinskému moři; na J jej dělí Paropamis od Iránu, na SZ souvisí s velikou nižinou severoevropskou.

3. Nižina čínská nad dolejším tokem Hoang-hovým a Yan-lse-kiangovým.

4. Nižina předoindická rozkládá se od Indu až po ústí Gangosovo, obmezěna jsouc na S Himalajou, na J Vindhjou. Od Turanu dělí ji Hindu-khu.

5. Nižina Eufratu a Tigrise nad dolejším tokem obou těchto řek. Ta část její, která zaujímá meziříčí Eufratu a Tigrise, slove Mesopotamia. Prodlužuje se až do severovýchodní Arabie.

Mimo to vyskýlaji se porůznou menší nižiny, jmenovitě nad dolejším tokem řek zadní Indie.

III. Afrika.

A. Vodstvo.

§. 72.

Jezeera.

1. Jezero čadské v Nigritii, jižně od Fezzanu.
2. Fittri, čadskému na východ, v zemi Wadai.
3. Tsana č. Dembea (Dembi) v Abyssinii.
4. Njandza č. Ukerewe pod rovníkem.
5. Tanganjika č. Udjidji, předešlému na jihozápad.
6. Jezeera Njassa, Njinjesi a Širva pod rovnoběžnicí sev. Madagaskaru.
7. Ngami pod 20° j. š.
8. Od Maroka až do Tunisu nalezá se řada jezer slanovodných.

§. 73.

Řeky.

a) Oblast moře středozemského.

1. Nýl vzniká splynutím dvou řek, modré (bahr el Azrak) a bílé (bahr el Abjad). Bílá řeka, zdá se, že vychází až z jezera Njandza; modrá má vrchoviště své v Abyssinii. Prahy nilské. Ústí dellové. Přítok: Akbára, na hořejším toku svém Tekazze řečená, z pravé strany.

b) Oblast moře atlantického.

1. Senegal má prameny pod rovnoběžnicí jezera čadského.
2. Gambia jižně od Senegalu.
3. Niger, na hořejším toku Djoliba, nížeji Issa a Kowara (Quora) řečený, vrchoviště své má na jihozápad od Senegalova. Přítok: Čadda v levo.
4. Kongo (Zuora) pramení se Angole na východ ve vnitřní Africe.
5. Koanza v Angole.
6. Oranie č. Garib obmezuje Kapland na severní straně.

c) Oblast moře indického.

1. Zambezi prýští se v horách Angole na východ i teče do průlivu moçambického. Ústí deltosvé.

B. Suchá země.

Podoba povrchu východ.

Afrika dělí se, co do povahy své přirodní, na dvě, t. na polovici jižní a severní. Rozhraním obou polovic jest čára vedená asi od severního pomezí abyssiinského k jižním hranicím Senegambie.

Jižní polovice zdá se býti větším dílem vysočina v prostředí hluboce vklleslé a na Z a V okrajními horami obstoupená.

Polovice severní zavírá v sobě velikou planinu (Sáharu), stupňovinu (Egypt) a dvě vysočiny (Berbersko a Barku).

§. 75.

Horstvo.

1. Hory kaplandské na jižním okraji vysočiny.
2. Pohoří Kathlampa (dračí) a Lupata podél východního pobřeží. Sněžné hory Kilimandžaro a Kenia na východ jezera Njandza (asi 19.000') ve vysočině Makadah.
3. Lunné hory mezi jezery Njandza a Tanganjiká.
4. Hory ambosské podél pobřeží západního.
5. Hory Kong počínají se od vrchoviště Senegalova a Nigrova a táhnou se horní Guineou podél břehu morského.
6. Atlas, prostírající se v Africe severozápadní po celém Berbersku.
7. Hory abyssiinské.

§. 76.

Nižiny a planiny.

1. Sáhara jest planina dosli jednoslejně vysokosti (1200—1500'), rozložená od břehu atlantického až k Egyptu (120.000 □ mil). Obmezena je na sever Berberskem a Barkou,

na jih Senegambii a Sudanem. Dělí se na dvě strany. Západní strana (Sahel) jest vlastní sídlo létavého písku, který až i v soumezném moři mělčiny pískové spůsobuje. Strana východní (poušt Libycká) jest menší a méně písčená.

2. Sudan jest přechodištěm z vysočiny jihoafrické k planině saharské.

3. Nížina egyptská nad dolejším tokem Nýlovým.

IV. Amerika.

A. Vodstvo.

§. 77.

Největší a nejdůležitější jezera americká nalezají se v severní polovici tohoto dílu světa a sice na J a Z zálivu hudsonského.

1. Jezero otročí (Sklavensee) pod poledníkem Kalifornie.

2. Jezero Winipeg, otročímu na jihovýchod. Od Winipegu na JV proslírá se pět velikých vespolek souvisejících jezer, toliž:

3. jezero horejší (lake superior),

4. Michigan,

5. Huron,

6. Erie,

7. Ontario.

Jezera tato dělí Unii severoamerickou od britické Kanady.

8. Velké solné jezero (great salt-lake) v západní části Unie, polouostrovu kalifornskému na sever.

9. Nicaragua na sever od převlaky panamské.

10. Macaraibo v západní Venezuele.

11. Titikaka na pomezí Perú a Bolívie.

§. 78.

Řeky.

Hlavní řeky americké vlévají se do atlantického oceánu.

a) Oblast severního ledového moře.

1. Mackenzie z jezera otročího vytékající.

b) Oblast oceanu atlantického.

1. Řeka Sv. Vavřince (St. Lorenz-Strom) odvádí vody patra jezer v předešlém §. jmenovaných.
Vodopád Niagarský mezi Eriem a Ontariem.
2. Mississippi pramení se hořejšímu jezeru na západ a vlévá se ústím deltovým do zálivu mexického. Přítoky: Ohio po levé, Missouri, Arkansas a červená řeka (Red river) po pravé straně.

3. Rio del Norte vrchoviště své má jihových. pod solným jezerem; dolejším tokem dělí Unii od Mexika a vylévá se též do zálivu mexického.

4. Magdalena vyvěrá nedaleko rovníka v Nové Granadě a teče do karaibského moře.

5. Orinoko prýstí se v nové Granadě a proteká Venezuela. Ústí deltové.

6. Maraňon č. řeka amazonská má prameny své na rozhraní Peru a Ecuadora; středním a dolním tokem náleží Brasilii. Ústí deltové. Přítoky: Yapurá a Rio negro po levé, Ucayali (v Peru), Madeira, Tapayoz, Xingu a Tocontín po pravé straně.

7. San Francesco a Parnahyba ve východní Brazílii.

8. Rio de la Plata slove široké ústí řek Uruguaye a Paraguaye s Paranou.

c) Oblast velikého oceanu.

1. Kolumbie č. Oregon vpadá do moře jižně od ostrova Vancouverova.

2. Sacramento v Kalifornii.

3. Colorado teče do zálivu kalifornského.

B. Suchá země.

§. 79.

Podoba povrchu vůbec.

Nížin amerických (§. 59.) větší část připadá Americe jižní.

Vysociny jihoamerické složeny jsou větším dílem z hor;

planiny těžní, porovnáme-li je s asiatskými a africkými, nehrubě jsou rozsáhly. Větší poněkud jsou planiny severoamerické.

Největší pásemnaté pohoří celé země nachází se v Americe. Jsou to Cordillery čili Andy (Cordilleras de los Andes). Počínajíce se na samém jižním konci tohoto dílu světa, táhnou se celou jeho délku až k nejvyššímu severu - Proluka panamská.

§. 80.

Horský.

a) V jižní Americe.

1. Cordillery jihoamerické větším dílem jsou velehory. Od mysu Hornova dosahují až k převlaci panamské. Po krajinách, kterými se táhnou, rozdílně bývají nazývány: Cordillery patagonské, chilské a t. d. Největší vrcholy: Aconcagua 21.000' v chilských, Sahama, Gualatieri a j., vyšší než 20.000'; v peruvanských, Sorata a Illimani skoro 20.000' v bolivijských, Chimborazo 20.000' v quítských Cordillerách. Jsou to samé sopky buď ještě činné, buď již vyhořalé.

2. Hory brasilské zaujmají jihovýchodní konětiny Brazílie.

3. Hory guayaanské a venezuelské.

b) V severní Americe.

1. Cordillery severoamerické takéž jsou větším dílem velehory. Od proluky panamské táhnou se planinami až k proluce Tehuantepecké. Na sever od planiny anahuacké dělí se na tři pásmá: pásmo západní (sonorské, Sierra nevada, hory cascadské a Alpy pomorské) táhne se až k Aljašce, střední slove Sierra madre, východní prodlužuje se pode jménem hor oreganských a skalních (rocky-mountain) až k severnímu ledovému moři. Nejvyšší vrcholy: Popokatepetl a Orizaba 16.000' na planině anahuacké, Hood (Húd) v horách cascadských 16.000', sopka sv. Eliáše 16.900' v Alpách pomorských (60° s. š.).

2. Alleghany (Allegány) láhnou se několika rovnoběžnými pásmi podél východního pobřeží sev. Ameriky.

§. 81.

Planiny.

1. Planina okolo jezera Titikaka, 13.000' zvýši.
2. Planina quitská pod rovníkem 8.500' zvýši.
3. Planiny costarická, hondurasská a guatemalská mezi prolukou panamskou a tehuanopeckou.
4. Planina a nahuacká (7.000').
5. Planina novo-mexická (4—5.000').

§. 82.

Nížiny.

a) V jižní Americe.

1. Stěp patagonská.
2. Pampas, travnatá rovina v krajích laptalských mezi Cordillerami a horami brasilskými.
3. Selvas (146.000 □ mil) v poříčí Marañonu, plné nepronikavých bahenných lesův.
4. Llanos (ljanos) na poříčí Orinoku, za suchého počasí suchoparná slép, po deštích pokrylá vysokým býlim.

b) V severní Americe.

1. Savanny a prairie (prérie) v poříčí řek Mississippi a Missouri (52.000 □ mil) mezi Cordillerami a Alleghany. Kraj úrodný, dílem rolní, dílem lesy a palouky pokrytý.
2. Nížina zemí hudsonského zálivu, skalnatá, rozkládá se od atlantického moře až ke skalným vrchům.

V. Austrálie.

A. Podstvo.

§. 83.

Austrálie ze všech pevnin nejméně vláhou opalřena jest. Řeky tamní, majíce koryta plochá, místy na spůsob jezer

rozšířená a bez údoli, obyčejně jen po deštích vodou nabíhají; jindy jsou buď docela vyschlé anebo zůstávají z nich jen souvislé řady kaluží (creek, krýk). Mnohé z nich ani može nedocházet.

a) Řeky.

1. Murray (Marré) v novém jižním Walesu. Je přítokem svým, Darling řečeným, prýští se v horách blíz pobřeží jihovýchodního.
2. Blackwood (Blæk-wud) a
3. řeka labuti (Swan-river) tekou do moře indického,
4. Viktoria do moře sundajského.

b) Jezera.

1. Torrens, v jižní Australii, o 900' hloub než hladina morská. Jest to vlastně veliká slaná bařina.
2. Gairdner (gérdn'r) předešlému na západ.

B. Horstvo.

§. 84.

Australská pevnina nemá rozmanitých útvary horských; velehor a vysočin tam skoro naprosto není. Vnitrozemí zdá se být veskrze nížina, na obměnu úrodná a suchoparná; podél břehů vynikají vrchly.

Nejznačnější jsou:

1. Hory nového jižního Walesu. Části jejich jsou u: pásmo liverpolské, modré hory a Alpy australské. Nejvyšší vrch: Kōsciūško nad prameny Murrayovými, 6.200'.
2. Hory severní okolo zálivu karpentarského.

C. Ostrovy.

§. 85.

Australské ostrovy větším dílem jsou vysoké a hornaté, i mají dílem činné dílem vyhořaté sopky. Nejprudší jsou sopky na novém Seelandě, pak Mauna-kea (12.800') i Maunaloa (12.400') na sandwichském ostrově Havaji. Nízké ostrovy povstaly z korálových záborů; v prostředku na mnoze mívají lagunu (atol), která s mořem souvisí.

Hlava III.

Hlavni řeky, jezera a vrchy.

§. 86.

a) R e k y.

Maraion a Mississippi (od pramene missur-	
ského)	730 mil.
Yan-tse-kiang	650 "
Nyl	600 "
Hoang-ho	570 "
Ob	475 "
La plata od pramene Parany	470 "
Paraguaye	460 "
Řeka sv. Vavřince	460 "
Mackenzie	450 (?) mil.
Lena	440 mil.
Volha a Amur	430 "
Jenisej	410 "
Dunaj	380 "
Ind	340 "
Orinoko	320 "
Ganges a Eufrat	300 "
Rio del Norte	300 (?) mil.
Dněpr	270 mil.
San Francesco	260 (?) mil.
Sihon a Gilhon (Syr-, Amu-Darja)	230 mil.
Colorado a Sv. Magdalena	200 (?) mil.
Parnahyba	186 mil.
Murray	176 "
Labe a Rýn	150 "
Visla a Loira	130 "
Tajo a Odra	120 "
Rhôna	110 "

b) J e z e r a.

Chvalinské moře	7500 □ mil.
Jezero hořejší (lake superior)	1518 "

Aralské jezero	1380	□ mil.
Michigan	1124	"
Huron	1114	"
Bajkal	558	"
Winnipeg	551	"
Jezero otročí	490	"
Erie	446	"
Ontario	360	"
Ladoga	325	"
Balkaš asi	300	"
Njandza (Ukerewe) a Čad	?	
Makaraibo	281	"
Nicaragua	242	"
Titikaka	240	"
Onega	195	"
Tsana č. Dembea asi	150	"
Veliké solné jezero	120	"
Wenernské jezero	108	"
Van, Urumia, asi	78	"
Dzaisanské jez. asi	56	"
Ilmenské jez.	28	"
Mrtvé moře	20	"
Mägarské jez.	15	"
Ngami	14	"
Blatenské jez.	12	"

c) Vrchy.

Everest	27.200	strop.
Kinčindžinga	26.400	"
Dhawalagiri	26.300	"
Aconeagua (sopka)	21.000	"
Sahama (sopka)	20.970	"
Gualatieri (sopka)	20.600	"
Chimborazo	20.150	"
Sorata	19.970	"
Illimani	19.840	"
Kilimandžaro a Kenia asi	19.000	"
Elbrus	17.000	"

Hora sv. Eliáše (sopka)	16.900	stop.
Orizaba (sopka)	16.300	"
Popokalopepill (sopka), Hood č. Washington (sopka), Ararat	16.000	"
Mont-blanc	14.800	"
Monte Rosa	14.300	"
Mont Cervin	13.800	"
Finsterahorn a Demavend (sopka)	13.000	"
Jungfrau a Mauna-kea (sopka)	12.800	"
Mauna-loa (sopka)	12.400	"
Ortles	12.350	"
Vel. Glockner	12.000	"
Mulahacen, Pick na Tenerifě (sopka na ostr. kanár.)	11.000	"
Maladéttá	10.700	"
Mont perdu	10.500	"
Aetna (sopka)	10.000	"
Šar-dag	9.800	"
Gran sasso	9.000	"
Gerlsdorský štít	8.350	"
Lomnický štít	8.300	"
Negoj	8.040	"
Bučec	7.900	"
Hekla na Islandu (sopka)	4.800	"
Vesuv (sopka*)	3.700	"

*) Sopky posud činných se na celém oboru zemském počítají 225.

Část pátá.

Rozdělení tvorstva.

IIlava I.

O zvířatech a rostlinách.

§. 87.

Plodiny všech tří říší přírodních nejrozmanitějším spůsobem rozděleny jsou po oboru zemském. Příslomnost a povaha jejich závisí však na tom, jak jím vzdich a poloha i spůsob půdy jsou kde přiznivý. Závislost tato není však jednoznačná při všech plodinách; největší je při rostlinstvu a živočišstvu.

§. 88.

Horký zeměpás hojnosti a lepotou plodin svých daleko přední nad ostatní zeměpasy. K polůmu rostlin i zvířat suchozemských vždy více ubývá, až ve studeném zeměpáse docela téměř mizejí.

a) V horkém zeměpásu.

1. Rostlinstvo: palmy až 200' vysoké, bonabob, banany, stromovitá kapradí, dřevnaté trávy (bambus), stromoví mléčnaté s mizon dílem živoucí dílem otravnou, rostliny oláčlivé (liány, ježto se dílem na spůsob našeho svlačeče o kmene vínou, dílem od stromu ke stromu se věší), kaktusy, rostliny cizopasné s nádherným květem, chlebevník, pisang, reýze, cukrová tresť, kávovník, keř pepřový, čájovník, skořicovník.

2. Živočištvo: opice, stádami žijící v lesích, pokud palmy rostou, lvi, tigři, levharti, pardalové, sloni, velbloudi, nosorožci, hrochové, krvolocoňi netopýři, plaché gazelly, sajhy (antilopy), zebry a žirafy, klokani (kenguru); kondori, pštrosi, kasuaři, rájovky, kolibřici a papoušci; krokodýlové, velcí hadi, obrovské želvy. Ryby zlatošupinné; největší motýli překrásných barev, velcí pavoukové, hejna komárů (mosquitů) a jedovatí štíři.

b) V mírném zeměpásu.

1. Rostlinstvo: citronsk a pomorančovník, kaštan, broskve, jabloň, hruše, třešně; stromoví listnaté s větvemi rozložitými a s opadavým luppením (duby, břízy, buky, olše, vrby); stromoví chvojnaté (borovice, jedle, smrky, modřiny, jalovec); vinný keř, kukuřice, pšenice, rež (žilo), ječmen, oves, brambory. Travnaté louky, horkému zeměpásu docela scházející, jsou ozdobou severního zeměpásu mírného. V končinách severnějších vyskýtají se křoviny s jídelnými bobulemi (maliny, ostružiny, angrešt, rybíz).

V jižním mírném zeměpásu vyskýtají se větším dilem docela jiné rostliny nežli v severním. Není tam ani trávníkův, ani stromoví ovocného, ani lesní listnatých, krom ohňové země (buky). V Novém Hollandě a v jižní Africe daří se jen stromoví a křoví s luppením šedozeleným, kožnatým, kesme stojícím, nemnoho slinným, ale přezimujícím. Za to stromy tamní v zimě kůry pozbývají. Květiny krásné nalezají se v Kaplandu.

2. Živočištvo: všecka naše domácí zvířata, pak jeleni, losi, srny, zajsci, lišky, veverice, kamzici, vlei, medvědi, rysi. Drábež naše, ježto v Asii ještě divoce žije (slepice, bažanti, pávi, perličky, krocanci); množství ptactva zpěvného, jehož v horkém zeměpáse není. Obojživelnici menší a neskodnější (žáby, ropuchy, ještěrky, hadi). Včely.

c) V studeném zeměpásu.

1. Rostlinstvo: Stromoví zakrnělé, břízy solva na několik stop zvýši; sítí, mechy a lišejníky.

2. Živočištvo: užileční sobi, lední medvědi, soboli, hranostají, kajky. Nejčetnější je vodní ptactvo: rackové,

tohajky (albatrosi), lučňaci, alky. Touž měrou, jak v končinách polárných ubývá zvířat suchozemských, roste tam počet živočichů vodních: tuleňů, mržů, pliskavic, velryb a sledů se tam veliká hejna nalezají.

Připom. 1. Největší počet rostlin daří se jen na skrovnejší části oboru zemského; některé rozšířeny jsou po několika dílech světa, a jen nemnohé vyskýtají se ve všech skoro krajinách zemských. Rostlin, ježto by i v horkém i ve studeném zeměpásce zároveň byly domovem, není naprosto.

Připom. 2. Netřeba tuším připominati, že plodiny přírodní nejsou tak rozděleny, aby výhradně jistým zeměpásům byly vlastní a kromě nich naprosto se nenalezaly.

§. 89.

Plodiny, které v §. 88. jednotlivým zeměpásům byly připsány, nenalezají se ve všech krajích, ježto zeměpasy těmi jsou obsazeny. Spůsob i poloha půdy jsou v tom přičinou značných rozdílů. Mimo to mají i jednolivé díly světa své zvláštnosti. Americe i Australii vlastní jsou nejdny plodiny, ježto ve starém světě chybují, a naopak. Jmenovitě v Australii nacházejí se docela zvláštní útvary i rostlinné i živočišné.

1. Austrálie má: ptakopysky, klokany a některé jiné rody vačic, černé labutě, bílé orly; z rostlin: blahovičník (*eucalyptus*), posírminec (*epacris*) a t. d.

2. Amerika má lámy, jaguary, tapiry, lenochody, mravkolvy, bisony, kondory, kolibříky, chřestýše, úhoře elektrické; tabák, vanilii, chinovník, kakaoovník, mahagon, cukrový javor a t. d.

3. Asie má: zubry chrochtavé, ovce a kozy horské, kabary pižmové, jeleny kařelné, čájovník, skořicovník, zázvor, indich, mastix, naftu.

4. Afrika má žirafy, zebry, gnu, ibise, pštrosy, ježloží i v sousední Arabii.

Velikých zvířat afrických a asiatských: Ivů, lygrů, slonů, velbloudů a t. d. v novém světě není. Zvířata africká předěl nad jiné divokosti a mohutnosti. Obyčejná naše zvířata domácí byla na mnoze do nového světa leprv převedena. Vysocina středoasijská a africká jest vlastním domovem mnohých zvířat domácích a rostlin v Evropě nyní zobecnělých.

Hlava II.

O člověku.

§. 90.

Člověk podle těla náleží k živočišstvu. Živ jsa pode všemi zeměpásy, živí se plodinami všech říší přírodních.

Dle tvaru tělesného a pleli rozeznáváme patero plemen lidských.

1. Plémě kavkazské (bílé), jenž spolu, jak se zdá, původněm jest kmenem ostatních plemen. K němu nálezejí Evropané krom Loparů a Čudů, západní Asiaté až po Ob, Himalayu a Ganges; severní Afričané až po Bab-el-mandeb a Senegal, potomci osad evropských, v celé témodř Americe a po různou ve všech koněinách oboru zemského rozšíření (369 mill.).

2. Plémě severské (žluté), t. Číňané, Mongolové a vůbec Asiaté hranicím pod 1. vytěsněným na východ kromě Malajů, pak Loparů a Čudové v Evropě (522 mill.).

3. Plémě aethiopské (černé), t. afrikanští černoši (196 mill.).

4. Plémě americké (červené), t. původní obyvatelé američtí (1 mill.).

5. Plémě malajské (hnědé), t. obyvatelé ostrovův asiatských i australských v indickém a velikém oceánu, jakož i N. Hollandu (200 mill.).

§. 91.

Všeho lidstva počítá se 1.288 milionů. Z toho připadá 272 milionů na Evropu,

755 " na Asii,

200 " na Afriku,

59 " na Ameriku,

2 " na Austrálii.

V jakém poměru stojí lidstvo jednotlivých dílů světa k jich rozsáhlosti? Kolik lidí připadá v jednotlivých dílech světa na čtverečovou míli?

Část šestá. Zeměpis politický.

Hlava I.

Úvodní pojmy.

§. 92.

Lidé nejprve spojeni jsou v rodinách. Více rodin, společného práce majících a vespolek za pokrevné se pokládajících, čini rod. Všecky rody a rodiny, jednoho jazyka užívající, jsou vespolek národ.

Národné vedou život rozličný. Hlavní živnosti, které provozují a kterými se i míra vzdělanosti jejich naznačuje, jsou:

1. Lovectví a rybářství,
2. Pastýrství a kočovnictví,
3. Rolnictví a chov dobytka,
4. Obchod, průmysl a umění.

Národy lovecké a rybářské nacházejí se na nejnižším stupni vzdělanosti. K nim náležejí Samojedl (v sev. Asii), Indloul (v sev. Americe), Karibové (na poříčí Amazonské řeky), Patagonové a obyvatelé první Nového Hollandu i sousedních ostrovů. Kleří z nich bydlejí na severu, odívají se kožešinami; kleří v horkém a mýrném zeměpisu, chodí nazl, malujíce si tělo a nebo rozléněními nákresy kůži svou ozdobujíce (teitovujíce). Rybář přehývají na pobřežích, lovci v končinách vnitrozemských.

Národné kočovníctví a pastýrství byloží ve střední Asii, počnočou od jezera chvalinského až po polouostrov čukočský a Loparsko (Kirgisové, Tunguzové, Burjatové, Kamčadalové, Čndl). Kožešinami se odívají jen ti, ježto ve východní Asii sídlí; ostatní nosí oděv vlněný. Kočovníci jsou též Arábové, šatci se látkami havlénými, pak obyvatelé Sáhary (Berberové) a

planiny jihoafrické (Hottentotů); posléze osadníci pamp v Jižní Americe. — Kočovníků vlastních v Americe není; i osadníci pamp jsou spíše lovci, ježto zdlvočelé býky a koně honí. Dokud Španělové do Ameriky nepřišli, nebylo tam zvířete, které by na spůsob našeho dobytka bylo chováno. Jen lám užívali v horách ku přepravě břemen. Proto Američané neznali ani požívání mléka. V Mexiku a v Peru nalezli objevitelé lid rolnictví provozující, anžby dobytek choval.

Rolniště národnové jsou Evropané kromě Loparův, Jhoasiaté, vyjmouc Arabov, obyvatelé ostrovů asiatských a australských, kteří pěstují chlebovník, střední Afriky, východních končin severní Ameriky a pobřeží jihomořských až po pampy. Odvějich, podle zeměpisu, bývá vlněný, ba vlněný ancho z jiných látek, jakž jsou hedvábní, len, konopě, lýci z chlebovníka a maruše paprskodajné.

Průmyslem a uměním slynnou obyvatelé Evropy a severní Ameriky. Zde i nauky květuou. Po nich jdou Číňané a Indové. Národnové lid zároveň provozují obchod. Obchodem se živí i národnové vnitroasiaté, středoafrité a Arabové (karavany). Obchod bud' jest pomorský, bud' suchozemský.

§. 93.

Lidé v pevných sídlech usazení všude spojeni jsou u veliké společnosti — státy.

V každém státu jest jedna nejvyšší vrchnost, která zevnitř samostatnost jeho zastupuje, uvnitř pak dává zákony, o provedení a šetření jich pečeje a vůbec prohlédá k obecnému dobrému takovými prostředky, ježto sil nejvyšší společených požadují.

Vrchnost stálá bud' jest jediná osoba, ancho více osob. Stát, kde vládne jediná osoba, panovník, mocnář, slove monarchickým; kde vládne více osob, republikaanským.

I monarchie i republiky mají, zvlášť co se dotýče důváni zákonů, rozličná zřízení č. ústavy.

§. 94.

Lidé vyzývají bud' jediného Boha (monotheisté), ancho více božstvům se klanějí (polytheisté).

Vzývatele jediného Boha jsou křesťané, židé a muhamedáni.

Křesťany (335 milionů) jsou všickni téměř obyvatelé Evropy, Ameriky i Austrálie; v Africe a Asii menší jest jich počet.

Křesťané nevšickni jedinou u věcech duchovních vrchnost uznávají, i dělí se tudíž na rozličné církve.

Prvotná církev křesťanská, ku kteréž se většina křesťanů přiznává, jest církev katolická, jejíž duchovní vrchnost jest římský papež. Katolici užívají rozličných obřadů a jazyků obřadních. Podle toho jsou katolici obřadu latinského, armenského, řeckého a t. d. Mezi katoliky lat. obřadu užívají Charvaté v Dalmacii a v přímoří charvat-ském při službách božích jazyka slovanského a písma hlaholského. Katolici obřadu řeckého užívají při bohoslužbě své jazyka řeckého, staroslovanského, rumunského, arabského (melchité) a t. d.

Oddělením od církve první povstaly církve řecké, jenž sebe pravoslavnou nazývá (jazyk obřadní: řecký, staroslovauský, rumunský a t. d.) a četné sekty (rozkolníky) má, pak církev armenská, vyznání protestantská, kterých valný jest počet. Hlavnější jsou: luteraňe (vyznání augsburského), reformovaní (vyzn. helvetského), jenž obojí též společným jménem evangelici slovou, anglikáni, presbyteriáni, quakerové, češi bratří (herrnhuti), puritané, methodisté, mennonité, unitáři čili sociniáni a t. d.

Židé (israélité, hebreové) žijí porůznu mezi všemi národů osedlými. Jest jich asi 5 mill.

Muhamedáni (160 mill.) žijí v Evropě (asi $6\frac{1}{2}$ mill.), v Asii (50 mill.) a v Africe (asi 100 mill.). Dělí se mezi sebou na sunnity i šiity.

Z náboženství polytheistických, jejichž přívrženci (800 mill.) obecným názvem slovou pohané, nejvíce rozšířen jest buddhaismus a brámaismus; onen v zadní Indii, na ostrovech asiatských, v Číně a v Japonsku, tento v přední Indii.

Mongolové přiznávají se k šamanství, kořci se duchům. Na nejnižším stupni pohanstva jsou fetišníci, jenž se věcem přirozeným, životným i neživotným, klanějí; k nim jen negři se počítají.

§. 95.

Převeliká rozmanitost panuje na zemi co do jazyka.

Vůbec se dělí jazyky na tré tříd, jenž jsou:

1. jednoslabičné, v nichž slova proměn nepodstupují, smysl řeči poznává se jen po předložkách, přízvuku a souvislosti slov v průpovědích. Takovými jazyky mluví Číňané, Japanové a většina obyvatelů zadní Indie.

2. připínavé (agglutinierende), ježto slov neohýbají, nýbrž ke slovům volně přivěšují připony a tím vztahy jejich určují. Jazyky takovými mluví Mongolové, Turci, Tataři, Čudové (Samojedi, Lopati, Čuchonci, Estonové, Maďaři), národkové na Kavkazu, jako Georgiané, Abcházové, Lesgové, konečně Baskové v Pyrenejích.

3. ohebné (flexionerende), ježto význam slov zjinačuje vnitřním jich přeměňováním. Sem náležejí jazykové tak řečení indoevropské a semitské. Prvními mluví Indové, Persané, Slované, Litvané, Řekové, Románi, Germani, Celtové; druhých užívají Arabové, Židé, Syrové a Chaldeové.

Hlava II.

• O Evropě vůbec.

§. 95.

Obyvatelé Evropy pocházejí z plemene kavkazského a severského.

Z onoho připadá na Evropu čtvero kménů:

1. Kmen romanský, k němuž se čítají: Italiáni, Francouzi, Španělové, Portugaleci, Rumunové č. Valaši. Jim nejbliže přibuzní jsou Řekové a Albanci (Škiperáři).

2. Kmen slovanský, k němuž se čítají: Rusové a Rusini, Bulhaři a Slovinci, Charyati a Srbové, Čechové a Slováci, Poláci a lužičtí Srbové. Přibuzní kmenu slovanskému jsou Litvané a Lotyši.

3. Kmen germanský, k němuž se čítají: Němci, Nizozemci, Angličané, Dáновé, Normani a Švédové.

4. Kmen celtický, k němuž se čítají: Irčané a horalé skotští, jenž sebe nazývají Galy, pak Brezgarové na polouostrovu bretoňském a Valisčané ve Walesu.

Z pleněně severského původ svůj odvozuje: Baskové, Čuchonci čili Finové, Lopaři, Samojedi, Estonci, Maďaři, Turci.

§. 96.

Co se týká náboženství, přiznávají se všichni Evropané, kromě $6\frac{1}{2}$ milionů muhamedánů a $3\frac{1}{2}$ milionů židů a několika pohanů (při ledovém moři), k nám křesťanství, a sice:

1. Katolíci jsou: Italiáni, Španělové, Portugaleci, Francouzové, Irčané, Belgové, Maďaři (z části), Jihoněmcii, západní Slované (Češi, část Slováků a Srbů lužických, Slovinci, Charvalci, Poláci, Rusini a část Rumunův).

Kromě toho má církev katolická vyznavače své ve všech ostatních národech v menším nebo větším počtu.

2. K řecké církvi se počítají: východní Slované (Rusí, Srbové, Bulhaři), Rumuni a Řekové.

3. Protestantiských vyznání jsou: Angličané (anglikáni), Skotové (presbyteriáni), Dánové, Skandinavci, Hollandané, Severoněmcii, část Slovákův, lužických Srbův a Maďarův.

Křesťanstvím zvláště povznesla se Evropa na převysoký stupeň vzdělanosti a dosáhla znamenité převahy nad ostatními díly světa.

§. 97.

Zřízení stálův evropských větším dílem jest monarhické; jen několik je tu republik.

Monarchie jmennují se podle názvů panovníkův: císařství, království, velkovévodství, vévodství, knížectví, kurfürstství, landkrabství, a j.

Státy evropské.

A. Střední Evropa.

§. 98.

a) Císařství rakouské.

Povrch: 11.751 □ mil zeměpisných (11.252 rakouských). Obyvatelů 36 mill. a sice Slovanů, Němců, Maďarů, Rumunů a Italiánů.

Hlavní město: Vídeň nad Dunajem (500.000 obyv.)

Cásti: 1. Hořejší a dolejší Rakousy, obapoł Dunaje od Innu až po Litavu (Leitha) a Moravu, Enži (Enns) od sebe jsouce rozdeleny. V dol. Rakousich hl. m. Vídeň, pak Nové Město za Vídni (Wiener Neustadt); v hořejších Linec hl. m. (Linz) nad Dunajem. Štýyer.

2. Salcbursko, hl. m. Salcburk nad Salici (Salza).

3. Štýrsko, (Steiermark) na hořejším i středním poriči Mury a středním Podráví. Hl. m. Štýrský Hradec (Graz) nad Murou. Bruck, Maribor (Marburg), Celje (Cilli).

4. Korutany (Kärnten) obapoł Drávy hořejší. Hl. m. Celovec (Klagenfurt). Bělak (Villach).

5. Tyrol s Vorarlberskem. Vorarlbersko na poriči Reynu, sev. Tyrol obapoł Innu a jižně na hořejším poriči Adiže. Hl. m. Innsbruck nad Innem. Bregenz při polatském jezeře, Brixen a Botzen nad Eisakem, Trident (Trident) nad Adiží.

6. Lombardsko-benátsko mezi jezerem Gardou, Minciem, Pádem a jadranským mořem. Hl. m. Benátky (Venetie) s 120.000 obyv. Verona nad Adiží. Vicenza a Padova (Pádua) nad Bachiglionem. Mantova (Mántua) nad Minciem. Vídeň (Údine).

7. Krajiná (Kraín) na hořejším poriči Savy. Hl. m. Lublaň (Laibach). Postojna (Adelsberg) se světoznámými jeskyněmi.

8. Přímoří rakouské, t. Goricko na poriči Soče a polouostrov Istrije s ostrovy kvarnerskými. Hl. m. Tersit (Triest) s 104.000 obyv. při moři. Gorice (Görz) nad Sočí.

9. Charvátsko a Slavonsko i s vojenskou hranicí mezi Dravou a Dunajem, Unou a Savou i mořem. Hl. m. Záhřeb (Agram) nad Savou. Rijeka (Fiume) a Senj (Zengg) při moři. Osek (Eszeg) nade Dravou.

10. Dalmacie podél moře. Hl. m. Zadar (Zára). Spilt (Spálato), Dubrovnik (Ragúsa), Kotor (Cáitaro). Vše při moři.

11. Čechy na hořejším poriči labském. Hl. m. Praha s 142.000 obyv., nad Vltavou. Nad přítoky Vltaviny: Buďovice nad Malší, Tábor nad Lužnicí, Jindř.

Hradec nad Nežárkou, Něm. Brod nad Sázavou, Písek nad Otavou, Plzeň nade Mží i Radbuzou. Nad Labem: Dvůr a Hradec Králové, Pardubice, Poděbrady, Litoměřice, Děčín. Nad přítoky labskými: Litomyšl a Vys. Mýto nad Loučnou, Chrudim nad Kamenicí (Chrudimkou), Čáslav, Kutná hora nad Vrhlicí, Jičín nad Cidlinou, Mladá Boleslav nad Jizerou, Česká Lípa nad Ploučnicí. Nad Ohří: Cheb, Karlovy Vary, Zátec. Nad Nisou, přítokem Odřiným: Liberec.

12. Morava na poříčí řeky Moravy. Hl. m. Brno, nad stokem Svitavy a Švarecavý s 60.000 obyv. Nad Moravou: Olomouc, Kroměříž, Uherské Hradiště, Strážnice. Nad přítoky Moraviny v pravo: Jihlava nad Jihlavou a Vel. Meziříčí nad Oslavou, Znojmo nad Dyjí; v levo: Hranice a Lipník nad Bečvou. Nový Jičín leží v Poodří.

13. Slezsko složeno z dvou kusů, jichž jeden náleží z části k Povislí, ostatek k Poodří. Hl. m. Opava nad Opavou, přítokem Odřiným. Támtéž Krnov. Těšín nad Olešnicí. Bielsko nad Bílou (přítokem Višliným).

14. Uhry, na středním poříčí Dunaje. Hl. m. Pešta a Budín (Ofen) nad Dunajem s 131.000 a 55.000 obyv. Nad Dunajem: Prešpurk, Komárno, Ostríhom, Vacov, Muháč, Nový Sad. Od Dunaje v pravo: Šopron blz̄ nezideršského jezera, Ráb na Rabě, Vesprim a Král. Bělehrad blíže blatenského jezera, Pět kostelů blíže vtoku Drávy do Dunaje; v levo: Žilina, Trenčín a Trnava nad Váhem, Nitra nad Nitrou, Baňská Bystrica nad Hronem, Košice, Miškovec, Tokaj, Vel. Varadin, Szolnok, Szegedin nad Tisou a přítoky jejími, Kecskemét a Débrecen v Potisi, Temesvár nad Temesem.

Voj. hranice srbsko-hanátská podél Dunaje na pomezí srbsko-valašském: Karlovec, Petrovaradin, Žemlin a Pančevo nad Dunajem.

16. Sedmihrad na vysočině soujmenné. Hl. m. Klausenburg (Kolosvár) nad Samošem. Maross-Vásárhely a Bělehrad (Karlsburg) nad Maruší, Brašov (Kronstadt) a Sibiu (Hermannstadt) nad Oltonou.

17. Halič s Krakovskem na severním svahu Karpat na poříčí Visly a Dněstru. Hl. města: Lvov (Lemberg) se 70.000 obyv. a Krakov nad Vislou s 41.000 obyv. V Povisí: Wieliczka, Tarnow, Przemysl (nad Sanem) a Brody nad Styrem. V Podněstří: Sambor, Stanisławow.

18. Bukovina na poříčí Dněstru a Dunaje. Hl. m. Černovice nad Prutem.

§. 99.

b) Státy německé.

a) Severní.

1. Pruské království (Preußen). 5100 □ mil a 17 mill. obyv., větším dílem Němců, z části Poláků, Čechů, lužických Srbů a Litvanů. Složeno ze dvou hlavních a více menších kusů. Hl. m. Berlin s 450.000 obyv. nad Sprevou. Královec (Königseberg) při zátoce frijské. Gdańsk (Danzig) nad Vislou. Poznaň nad Warhou, Vratislav (Breslau), Frankfurt a Štětín nad Odrou. Magdeburg (Děvin) nad Labem. Münster nad Emži. Koblenz, Kolín (Köln) a Düsseldorf nad Reynam. Trier nad Moselou. Čáchy (Aachen) Kolínu na jihozápad. Sigmaringen nad Dunajem.

2. Hannoverské království. (700 □ m. Obyv. asi 2 mill.). Hl. m. Hannover s 55.000 obyv. nad Leinou. Na též řece Göttingen.

3. Oldenburské velkovévodství. (116 □ m., asi 300.000 obyv.). Hl. m. Oldenburk.

4. Brunšwické vévodství (Braunschweig). (68 □ m. Obyv. nezcela 300.000). Hl. m. Braunschweig.

5—6. Lipp-ská knížectví dvě: Lippe-Detmold (20 □ m., více než 100.000 obyv.) a L.-Schaumburg (8 □ m. asi 30.000 ob.). Hl. m. Detmold a Bückeburg.

7—8. Anhaltská vévodství dvě: A.-Dessau-Köthen (28 □ m. a asi 120.000), A.-Bernburg (15 □ m. 56.000 obyv.). Hl. m.: Dessau nad Labem, Bernburg nad Sáhou.

9. Mecklenburško-schwerinské velkovévodství (244 □ m. a 550.000 ob.). Hl. m.: Schwerin (Zvěřín) nad soujmenným jezerem a Roztok blíže pobřeží baltického.

10. Mecklenburško-strelické velkovévodství (50 □ m. a 100.000 obyv.). Hl. m. Nová Strelice.

11. Svobodná města: Lübeck (Bukovec, 6 □ m. s 55.000 ob.) blíže pobřeží baltického, Bremen (asi 4 □ m. s 90.000 ob.) nad Weserou, Hamburk (6 □ m. s 220.000 ob.) nad Labem, Frankfurt nad Mohanem (F. am Main, 2 □ m. a 80.000 obyv.). Ve Frankfurtě sídlí Bundestag, t. j. vrchní správa německého spolku.

β) Střední.

12. Saské království (Sachsen), 272 □ mil a více než 2 mill. obyv. Němců a z části Srbů lužických. Hl. m. Drážďany (Dresden) s 110.000 ob. nad Labem. Lipsko nad Elsterou, přítokem Sáliným. Budišín na Sprevě a Žitava (Zittau) na Nise.

13. Sasovsko-weimarsko-eisenášské velkovévodství (66 □ m. a 267.000 ob.) Hl. m. Weimar. Jena nad Sálou.

14—16. Saská tři vévodství: Sasovsko-meiningensko-hildburghausenské (46 □ m. a asi 170.000 ob.), sasovsko-kobursko-gothajské (37 □ m. a 154.000 ob.), sasovsko-altenburské (24 □ m. a asi 140.000 ob.). Hl. města: Meiningen, Koburg a Gotha, Altenburg.

17—18. Schwarzburská dvě knížectví: Schw.-Sondershausenské (15 □ m. a 63.000 ob.) a Schw.-Rudolstadtské (17 □ m. a 70.000 ob.). Hl. m.: Sondershausen a Rudolstadt.

19. Reusská dvě knížectví, jedno starší a druhé mladší linie (7 a 15 □ m., 40.000 a 80.000 obyv.). Hl. m.: Greiz a Gera nad Elsterou, pak Schleiz.

γ) jižní.

20. Bavorské království (Bayern), 1.388 □ m. a 4,600.000 ob. majici. Hl. m.: Mnichov (München) s 132.000 ob. nad Isarou. Augsburg nad Lechem. Řezno (Regensburg) a Pasov (Passau) nad Dunajem. Bamberg a Würzburg nad Mohanem. Norimberk (Nürnberg) nad Regnicí, přítokem Mohanovým. Špeier nad Reynem.

21. Würtenberské království, 354 □ m. a 1,800.000 ob. mající. Hl. m.: Stuttgart nad Neckarem, nad nímž i Tübingen. Ulm nad Dunajem.

22. Badenské velkovévodství, 278 □ m. a 1.400.000 ob. mající a podél Reynu se táhnoucí. Hl. m.: Carlsruhe opodál Reynu. Freiburg im Breisgau v již. Badensku. Heidelberg a Mannheim nad Neckarem.

23. Liechtensteinské knížectví mezi Reynem a Vorarlberskem (3 □ m. a 7.000 ob.). Hl. m. Vaduz.

d) Západní.

24. Hessenské kurfürstství (173 □ m. a 756.000 ob.). Hl. m.: Kassel nad Fuldou. Marburg nad Lahnon. Hanau nad Mohanem.

25. Hessenské velkovévodství (152 □ m. a 855.000 ob.). Darmstadt hl. m. a Mohuč (Main) nad Reynem. Giessen nad Lahnon.

26. Hessen-homburské landkrabství (asi 5 □ m. a 25.000 ob.). Hl. m.: Homburg Frankfurta na sever.

27. Nassovské vévodství (Nassau, 86 □ m. a 432.000 ob.). Hl. m.: Wiesbaden nad Reynem, naproti Mohuči. Weilburg a Limburg nad Lahnon.

28. Waldecké knížectví (22 □ m. a 58.000 ob.). Hl. m.: Arölsen.

Ke spolku německému náleží též císař rakouský jakožto pán Čech, Moravy, Slezska, Rakous, Štýrska, Salcburska, Korutan, Krajiny, Přímoří a Tyrol (3580 □ m.), král nízkozemský jakožto velkovévoda lucemburský a Ilmanský (87 □ m.) a král dánský jakožto vévoda holšténský a lauenburský (174 □ m.). Pruska ke spolku jen 3386 □ m. se počítá (Krom zemí východních). Země spolku německého májí 11.454 □ m. a 44,400.000 ob.

e) Švýcary (republika).

Povrch 752 □ m. Obyv. 2.400.000 Němců, Francouzů a Italiánů. Dělí se na 22 kantonů. (Schweizerische Eidgenossenschaft, spříseženstvo švýcarské).

Města: Bern nad Aarou, Geneva (Genu), Neuschätel (Neuenburg) a Zürich při jezerech soujmenných, Luzern nad jezerem vierwaldstädtským. Chur, Kostnice (Konstanz), Schaffhausen a Basilej (Basel) nad Reynem.

§. 100.

B. Západní Evropa.

a) Svédske a norvejské království (Schweden und Norwegen) má 13.800 □ m. a více než 5 mill. obyvatelův, větším dílem kmene germanského; jen na severu byluje Laponi.

α) Švédsko: Stockholm hl. m. s 100.000 obyv. a Upsala nad jezerem mälarským. Göteborg nad Kattegatem. Ostrovy: Öland a Gotland.

β) Norsko: Christiania hl. m. nad severní zátokou Skager Raku. Bergen při moři severním. Lofody.

β) Dánské království (Dänemark) má povrchu 3.927 □ m. a 2,664.000 ob. Dánů a Němců. Hl. m. Kodan (Kopenhagen) nad Sundem. Odense při vel. Bellu. Schleswig ústí labskému na sever. Kiel při baltickém moři a Altona nad Labem. Ostrovy: farské a Island.

c) Nizozemské království (R. der Niederlande) č. Holland. Povrch 641 □ m. a více než 3½ mill. obyv. kmene germanského. Haag hl. m. s 75.000 ob. a Amsterdam s 260.000 obyv. při moři. Rotterdam nad Reynem. Groningen na severním pobřeží. Lucemburg ve velkov. soujmenném.

d) Belgické království (587 □ m. a více než 4½ mill. obyv. Němců, řečených Vlámů, a Francouzů, řečených Vallonů). Brüssel s 261.000 ob., hlavní město. Antwerpen nad Šeldou, Mecheln (Malines), Gent, Brügge, Ostende Brüsselu na severozápad. Namur a Lüttich nad Mosou.

e) Francouzské císařství (Frankreich) má povrchu 9.900 □ m. a 36 mill. obyvatelův, největším dílem Francouzů, pak Němců, Brezyarů, Italiánů.

Hl. město: Paříž (Paris) nad Seinou s 1½ mill. obyv. Nad touž řekou Rouen (Ruan, 110.000 ob.). Na sever od Paříže Lille (Lill) opodál Šeldy a Calais (Kale) při úžině soujmenné. Nad Loirou: Orleans (Orléan) a Nantes (Nant, 100.000 ob.). Nad Garonnou: Toulouse (Tuluž, 100.000 ob.) a Bordeaux (Bordó, 130.000 ob.). Nad Reýnem: Strasburg (80.000 ob.). Nad Rhônou: Lyon (212.000 ob.) a

A vignon (Aviňon). Při moři slředozemním: **Montpellier** (Môn-peljé), **Marseille** (Marsejl, 200.000 ob.), **Toulon** (Túlon) a **Nizza** (Nycca). Na Korsice: **Ajaccio** (Ajaččo).

f) Veliko-britanské království má 5794 □ m. a 29½ mill. obyvatelů, ²/₃ kmene germanského, ¹/₃ kmene celtického.

a) Anglie: Hl. město: **Londýn** (London) nad Temží s 2.880.000 obyv. Města přimorská: **Newcastle** (Njukässl, 140.000 ob.), **Hull** (Höll), **Dover** (Dovr), **Brighton** (Brajt'ón), **Portsmouth** (Pórtsmöts), **Plymouth** (Plimmöts), **Bristol** (137.000 ob.), **Liverpool** (Livr-púl 376.000 obyv.). Města vnitř v zemi: **Leeds** (Lids, 172.000 ob.), **Sheffield** (Šef-fild, 135.000 ob.), **Birmingham** (Bermingám, 233.000 ob.), **Greenwich** (Grýnnyc, 100.000 ob.), **Manchester** (Mänčestr, 300.000 ob.).

β) Skotsko: Hl. m.: **Edinburgh** (200.000 ob.). **Glasgow** (Glásgo, 334.000 ob.).

γ) Irsko: Hl. m.: **Dublin** (280.000 ob.). **Belfast** (Belfast, 100.000 ob.) a **Cork** (Kárk) při moři.

Ostrovy: **Wight** (Vajt), normanské (opodál francouzského pobřeží), **Anglesea** (Änglsí) a **Man** v irském moři, **Hebridy**, **Orkady**, **Shetlandy** a **Helgoland**. Angličanům patří i **Gibraltar** a ostrovy maltanské.

§. 101.

C. Jižní Evropa.

a) Portugalské království má 1740 □ m. a 3½ mill. obyvatelů kmene romanského. Hl. město: **Lissabon** (port. Lisboa, 270.000 ob.) nad ústím Tajovým. **Oporto** nad ústím Duerovým.

b) Španělské království má 8776 □ m. a 16 mill. obyvatelů, jenž jsou kmene romanského, kromě ½ mill. Basků a Moriskův (potomkův maurských). Hl. město: **Madrid** (Madry) s 302.000 ob. Města přimorská: **Barcelona** (252.000 ob.), **Valencia** (Valensia, 146.000 obyv.) **Cadiz** (Kadis) a **Coruña**. Nad Ebrem: **Zaragoza** (Saragosa), nad Quadalquivirem: **Cordova** a **Sevilla** (Sevilja, 152.000 ob.). **Granada**, Sieče nevadě na sever. Ostrovy: **Baleary** a **Pithiusy**.

- c) Italské státy: 439.82 m a více než 8 mill. obyvatel.
- α) Sardinské království (1740 □ m. a více než 8 mill. obyv.). Hl. město *Florence* (180.000 ob.) nad Pádem. Milan (Milán, 170.000 ob.) nad Olonou, přítokem Pádovým, Janov (Genua, 180.000 ob.) při moři, Cagliari (Kájáry) na ostrově Sardinii.
- β) Parmanské vévodství (113 □ m. a $\frac{1}{2}$ mill. ob.). Parma, Pádu na jih.
- γ) Modenské vévodství (110 □ m. a 600.000 ob.). Módena, též Pádu na jih.
- δ) Toskanské velkovévodství (402 □ m. a 1,800.000 ob.). Hl. m. Florencie (Firénze, Florenz, 114.000 ob.) nad Arnem. Na též řece Pisa; pod ústím jejím Livorno. Ostrov Elba.
- ε) San Marino (republika, 1 $\frac{1}{8}$ □ m. a 8000 ob.).
- Ϛ) Stát církevní (752 □ m. a více než 3 mill. ob.). Hl. město a sídlo papežské Řím (Roma, 176.000 ob.) nad Tiberou. Bologna (Bolónia), Pádu na jih. Ancóna (chorv. Jakin) při moři jadranském.
- η) Neapolské království č. obojí Sicilie (2033 □ m. a více než 9 mill. ob.). Hl. město: Neapol (420.000 ob.) při moři pod Vesuvem. Palérmo (200.000 ob.) a Messína města přimorská na Sicilii. Ostrovy: Liparské.
- δ) Řecké království (900 □ m. a více než 1 mill. obyv. Řekův a Albancův čili Škipetarů. Hl. m.: Athény (50.000 ob.) při moři aegejském. Nauplia, též při moři na Moree. Ostrovy: Kyklady a Negroponte.
- e) Ionická republika pod ochranou anglickou. Hl. m. Corfú na ostrově soujmenném.
- f) Turecké císařství v Evropě. Části jeho:
- α) země sultanovi přímo podrobené, 6.507 □ m. a $10\frac{1}{2}$ mill. obyvatelův, jenž jsou Slované (Bulhaři, Srbové), Řekové, Albanci, Turci, Armenové a t. d.
- Hl. m. Cárihrad čili Konstantinopol při úžině soujmenné (900.000 ob.). Filippopol a Adrianopol (Drianopol 150.000 ob.) nad Maricí. Solun (Salonichi), rodiště sv. Cyrilla a Methodia, při moři aegejském. Sofia pod Rylem. Sarajevo nad Bosnou, přítokem Sáviným.

β) Valachie (1330 □ m. a více než $2\frac{1}{2}$ mill. obyv.) a Multany (Mošbau, 736 □ m. a skoro $1\frac{1}{2}$ mill. ob.), obě obydlené od Rumunův.

Bukurešt (100.000) nad Dímbovicí, přítokem Dunajským, a Jasy nad Prutem. Galač mezi ústima Seretu a Pruta nad Dunajem.

γ) Srbské knížectví (998 □ m. a 1 mill. obyv. Srbů). Hl. m. Bělehrad (20.000 ob.) nad stokem Sávy a Dunaje. Kragujevac v levo nad Moravou.

δ) Černohorské knížectví (70 □ m. a 125.000 ob.). Hl. m. Cetyně.

Valachie, Multany, Srbsko jsou sultanu poplatny; Černá hora hájí svou neodvislost.

§. 102.

D. Evropa východní.

Ruské císařství v Evropě má 97.236 □ mil a skoro 60 mill. obyvatelů, jenž největším dílem jsou Rusi, pak Poláci, Litvané, Čudové, Švédí, Němci a t. d. Hl. m. Petrohrad (Petersburg) s $\frac{1}{2}$ mill. obyvatelů nad ústím Něviným do zálivu čuchonského.

Části Ruska:

α) Provincie baltické. Města přimorská: Helsingfors, Kronstadt, Reval (Kolivaň) a Riga. Ostrovy: Alandy, Dagö a Ösel.

β) Velko-Rusko. Nad Volhou Rybińsk, Jaroslavl, a Nižnij Novgorod. Nad Moskvou Moskva (Mošfau, 370.000 ob.). Tula v pravo nad Okou. Voroněž nad Donem. Nad jezerem ilmenským Vel. Novgorod. Při bílé moři: Archangelsk nad ústím severní Dviny.

γ) Malo-Rusko (Ukrajina). Kyjev nad Dněprem při ústí Desné. Charkov nad Donecem.

δ) Bělo-Rusko a Litva. Vilno opodál Němna. Vitebsk nad západní Dvinou.

ε) Polské království. Varšava nad Vislou (170.000 ob.). Lublin na meziriči Visly a Buhu.

6) Jižní Rusko. Při černém moři: Oděsa (107.000 ob.), Nikolájev, Cherson a Sevastopol; při azovském nad vtokem Donovým: Azov. Kišeněv nad Dněstrem.

7) Kazaňské cárství. Nad Volhou: Kazaň (blíže vtoku Kamy) a Simbirsk.

8) Astrachanské cárství. Astrachaň nad ústím Volhy do moře chvalinského, Orenburg nad Uralem. Saratov nad Volhou.

Hlava III.

Ostatní díly světa.

§. 103.

Státy asiatské.

1. Ruskému císařství náleží a) Sibiř (Tobolsk nad Irtyšem, Irkutsk a Kjachta při Bajkalu), b) Amursko, c) Kavkazsko (Tiflis nad Kurem). Ostrovy: Kurily, Aleuty, Sachalin.

2. Tureckému císařství náleží a) Malá Asie (Smyrna při moři aegejském s 130.000, Trapezunt při černém s 100.000 obyv.). b) Syria a Palæstina (Aleppo č. Halep s 100.000, Damašek s 150.000, Jerusalem s 30.000 ob.), c) část Arabic (Hedžas) s městy moslemínům posvátnými, Mekkou a Medinou, d) Armenie (Erzrum s 100.000), e) Mesopotamie (Diarbekr, Mossul a Bagdad nad Tigridem, Basra nad ústím Šat-el-Arabu).

3. Arabic. Obyvatelé žijí rozdělení na kmény pod emiry a šejky. Z knížat přimorských nejmocnější jsou imamové sanský (San'a je nejkrásnější město arabské) a maskatský, jemuž patří i protější pobřeží zálivu perského a v Africe země Suahelů (Maskat s 60.000.). Aden nad úžinou Bab-el-mandeb je v držení Angličanů.

4. Persie. Šah (král) sídlí v Teheranu, městě jihozáp. od Demavendu ležícím (130.000). Jižněji je Ispahan (180.000 ob.).

5. Beludžistan osídlený lidem kočovným.

6. Afganistan dělí se na několik chanátů, z nichž nejmočenější jsou kabulský a heratský.

7. Hindostan náleží téměř všecken Angličanům. Nad Džaminou: Delhi, Agra, Allahabad, nad Gangem: Hurdwar, Luknow (Lakno), Benares, Patna, Muršidabad, Dakka, Calcutta (hl. m. anglické), nad Indem a přítoky jeho: Lahur (Lahore) a Hajdrabad; v jižní končině: Madras, Seringapatnam, Bombaj, Surat; samá to města se sto a více tisíc obyvatelů (100.000 až 1 mill.). Ceylon ostrov s předním městem Colombo. — Hlavní osady Portugalií a Francouzů jsou Goa a Pondichery. Neodvislé státy jsou Nipal a Bhotan na jižním svahu Himalaye.

8. Zadní Indie. I zde patří značná část, pobřeží západní, Angličanům. Samostatné státy jsou: Birma (Ava), Siam, Anam a Malakka.

9. Z ostrovů indických náleží Nizozemcům Java, Celebes, polovice Bornea, Sumatry a Timoru, Portugalcům polovice Timoru, Španělfím Filippiny. Ostatek zaujat jest kmeny neodvislými.

10. Čínské císařství, jehož části jsou: vlastní Čína, Mandžursko, Mongolsko, Tübet, Turfan, Korea. Hl. m. je Peking blíže žlutého moře s více než 2 mill., Nanking nad Yan-tse-kiangem s 1 mill. obyv. Kanton (1 mill. ob.) při čínském moři, Lassa v Tübetu. Žarkand (200.000 ob.) a Kašgar v Turfanu. Majmačin v Mongolsku, naproti ruské Kjachtě. Vlastní Čína obehnána jest na sever 300 mil dlouhou zdí.

11. Japonské císařství: Hl. m.: Jedo (skoro 2 mill. ob.) a Miako (600.000 ob.) na Niponu. Nangasaki na Kiusiu.

12. Turan rozdělen na čtvero chanátů. Přední města: Buchara (150.000 ob.) řece Amu na jihozáp. Chiva pod jižním koncem aralského jezera.

§. 104.

Státy africké.

1. Egyptské mistokráství pod vrchní vládou turckou. Dělí se a) na vlastní Egypt (Cairo č. Kahyra

s 300.000 ob. a Alexandria; obě nad Nýlem, tato nad ústím jeho), a b) na Nubii se Senaarem i Kordofanem (Chartum nad stokem bílého a modrého Nilu).

2. Abyssinské císařství (Habeš). Př. m.: Gondar, sídlo abuny, t. j. duchovní hlavy křesťanů abyssinských.

3. Tripolis pod vrchní vládou tureckou. Tripolis při zálivu gabesském. Bengasi v Barce. Mursuk ve Fezzanu.

4. Tunis pod beyem, sultánovi tureckému dle jména jen podřízeným. Tunis (100.000 ob.) při moři.

5. Alžír náleží Francouzům. Alžír (100.000 ob.), Oran a Constantina.

6. Marokkanské císařství. Marokko a Fez (po 100.000 ob.). Tanger při úžině gibraltarské.

7. Sudan zavírá v sobě mnoho neodvislých slátů, z nichž nejznačnější jsou: Bambarra, Mássina, Borgu, Haussa, Bornu, Bagirmi, Wadai, Darfur.

8. Senegambie, kdež Francouzi, Angličané a Portugaleci osady své mají.

9. Horní Guineá. Tamní černoši dělí se na několikero říší, z nichž Liberii křesťanskými negry založenou jmenovali sluši. Angličané, Nizozemci a Francouzi mají tam osady.

10. Dolní Guineá. Z domácích říší přední jsou Lango a Congo. Portugalecům patří Angola a Benguela.

11. Kapland náležející Angličanům, Hl. m.: Kapstadt při mysu dobré naděje.

12. Natal je osada anglická.

13. Republiky oranieneská a transvaalská, Nalalu na severozápad, založené od Nizozemců.

14. Kaserská země, kdež osady portugalské.

15. Země Suahelův nalezá se pod vládou imama maskatského.

16. Země Somálův, kdež jednotliví kmene žijí pod náčelníky, vespolek neodvislými.

17. Na Madagaskaru kmen Hawův vrch vlády drží.

18. Ostrovy afričké náležejí dílem Portugalecům (Azory, Madeira, kapverdské), dílem Španělcům (kanarské),

dilem Angličanům (sv. Helena, Amiranty, Seychelly), dilem Francouzům (Mascareny).

§. 105.

Státy severoamerické.

1. Grönland v celku neobydlený; jen na pobřeží západním jsou osady dánské.

2. Anglická severní Amerika, t. j. Canada (hl. m. Quebec nad řekou sv. Vavřince), Nový Brněnský a Nové Skotsko na jih od ústí této řeky, N. Fundland, pak země zálivu Hudsonského.

3. Ruská Amerika. Nový Archangelsk na ostrově Sítce.

4. Unie č. spojené státy (obce) severoamerické (150.000 □ m.) skládají se ze 32 států a 8 teritorií. Hl. m.: Washington (Uašingt'n), opodál pobřeží atlantického. Boston (Bos'n, 160.000 ob.), New-York (Nju-jork s 800.000 ob.), Philadelphie (½ mill. ob.), Baltimore (175.000 ob.) na pobřeží atlantickém. Nový Orleans nad ústím Mississippi do zálivu mexického. San Francisco na pobřeží velikého oceanu. Saint-Louis (Sénlui, 185.000 ob.) nad Mississip-pim. Pittsburgh (150.000 ob.) a Cincinnati (Sinsinéty, 180.000 ob.) jižně jezera Erie. Ostrový: Gallapagos.

5. Mexico (republ.). Hl. m.: Mexico (170.000 ob.) na sever hoře Popokafepelu.

7. Státy středoamerické (Guatemala, San Salvador, Honduras, Nicaragua, Costa Rica a Panama) mají zřízení republikanské.

8. Z ostrovů západno-indických náleží Španělům Cuba (Havaňa s 180.000 ob.), Portorico a z části Hayti; Angličanům Jamaika, malé Antilly a Bahamy; Francouzům, Nizozemcům, Dánům a Švédům jednolivé z malých Antill.

§. 106.

Státy jihoaメリcké.

1. O Guayanu se dělí Angličané, Francouzi (Cayenne) a Nizozemci.

2. Venezuela (republika). Hl. m. Caracas na břehu moře karaibského.
 3. Nová Granada (republ.). Hl. m. Bogota v prostředí státu toho.
 4. Ecuador (republ.). Hl. m. Quito, věčného jara pozívající, mezi ohromnými sněžkami.
 5. Perú (republ.). Hl. m. Lima na pomoří vel. oceánu.
 6. Bolivia (republ.). Přední města: La Paz a Potosí.
 7. Brasilské císařství. Hl. město: Rio de Janeiro (300.000 ob.). Pernambuco a Bahia č. San Salvador (150.000) na pobřeží morském.
 8. Chile (republ.). Přední města: Santjago a Valparaiso.
 9. Uruguay (republ.). Hl. m. Montevideo nad ústím Laplaty.
 10. Paraguay (republ.). Hl. m. Assuncion nad Paraguayem.
 11. Argentina čili spojené státy rio-de-laplatské (jichž jest 14). Přední město: Buenos Ayres (122.000 obyv.).
 12. Patagonie obydlená jest divokými pohanskými Indiány.
- Z ostrovů jihoamerických náležejí Falklandy Angličanům, Chiloë k Chili.

§. 107.

Austrálie.

Nový Holland stojí pod panstvím anglickým. Osady anglické jsou *a)* Nový jižní Wales s hl. městem Sidney (Sidny, 70.000 ob.); *b)* Victoria s hl. městem Melbourne (Melbörn, 100.000 ob.); *c)* jižní Austrálie s hl. m. Adelaide; *d)* západní a *e)* severní Austrálie.

Z ostrovů australských náležejí Angličanům Tasmanie a Nový Seeland, Nizozemcům západní pobřeží Nové Guiney, Francouzům Nová Caledonie, Marquesy a ostrovy Tahitské, Španělské Mariany č. Lodrony. Ze států domácích nejpamátnější jest na sandwichském souostroví.

Přídavek.

Čtení jmen, pokud v knize samé vyloženo není.

Aconcagua šp. — Akonkašva.
 Agulhas port. — Aguljas.
 Argenlina šp. — Archentyna.
 Assuncon šp. — Asunston.
 Baffin a. — Baffiš.
 Baltimore a. — Ballymor.
 Banksland a. — Bänksländ.
 Barcelona šp. — Bargelona.
 Canal la Manche fr. — Kanál la manš.
 Cap st. Roque fr. — Kap sén rok.
 Cat-Island a. — Kätl-ajländ.
 Celano It. — Čelano.
 Cornwallis a. — Karnwallis.
 Cordilleras šp. — Kordyljeras.
 Darling a. — Därling.
 Davis a. — Dévis.
 Ecuador šp. — Ekvadór.
 Eglinion a. — EglinPn.
 Erie a. — Íri.
 Estrella šp. — Estrelja.
 Forward a. — Foruárd.
 Great salt lake a. — grét sáh lék.
 Guineen — Gynea.
 Hardwar a. — Härduár.
 Hyderabad a. — Hajdrabad.
 Hudson a. — Höds'n.
 Huron a. — Jurón.
 Charles a. — Čárls.
 Chile šp. — Čile.
 Chiloë šp. — Čloe.
 Chimborazo šp. — Čimborazo. *)
 Ilímaní šp. — Ilímany.
 Kecskemét mad. — Kečkemýt.
 Lake superior a. — lék sjupírlör.
 Lago maggiore It. — lágo madzóre.
 Mackenzie a. — Mäkenzi.
 Magelhaens port — Macheljaens.
 Mallorca šp. — Maljorka.
 Marshall fr. — Maršal.

Marquesas šp. — Markesas.
 Mexiko šp. — Méchiko.
 Michigan a. — Mlečgún.
 Moçambique fr. — Mosamhik.
 Monte Cervin It. — M. Cervin.
 Mont perdü fr. — Mon perdü.
 Mosquito šp. — moskyto.
 Mulgrave a. — Mälgrév.
 Namur fr. — Namür.
 Neuschätel fr. Néfšatel.
 Niagara a. — Nyágärl.
 North-Devon a. — Narz-Devyan.
 Ohio a. — Ohajjo.
 Ontario a. — Antérto.
 Pas de Calais fr. — Pa d'kalé.
 Perugia It. — Péruža.
 Pondichery fr. — Pöndyšerý.
 Przemyśl pol. — Pšemys' (č. Přemyšl).
 Quandalquivir šp. Kvadalkivir.
 Quebec fr. — Kvébek.
 Quito šp. — Kyto.
 Red river a. — red rivr.
 Rocky mountains a. — racký moun-
 tins.
 Sandwich a. — Sändulé.
 Santjago šp. — Sant-chago.
 Seychell fr. — Séšell.
 Shetland a. — Šetländ.
 Surato a. — Sjurét.
 Szegedin mad. — Segedyn.
 Szolnok mad. — Solnok.
 Tanger šp. — Tancher.
 Udzidži (afr.) — Udžidži.
 Vancouver a. — Vánkúvr.
 Wales a. — Uéls.
 Wieliczka pol. — Vělička.
 Wlnipeg a. — Blnypieg.
 Xingu port. — Chingu.
 Zulder-see holl. — Zajdr-sé.

*) Španělské z vyslovuje se tím spůsobem, že se jazyk přílišně koncem svým k hořejším předmítmům podobně anglickému *th*.